

Wyniki diagnozy czynników chroniących i czynników ryzyka używania środków psychoaktywnych

Raport z badania uczniów sopockich szkół oraz ich rodziców i nauczycieli

Zamawiający:

Gmina Miasta Sopotu
Ul. Tadeusza Kościuszki 25/27
81-704 Sopot

Wykonawca:

PBS Sp. z o.o.
81-812 Sopot, ul. Junaków 2
www.pbs.pl/

Sopot, 2022

Autorzy opracowania:

dr Wiesław Baryła

Spis treści

Streszczenie	3
Wstęp	4
Założenia metodologiczne.....	7
Cel badania	7
Uczestnicy badania	7
Uczniowie	7
Rodzice	7
Pracownicy szkół.....	8
Narzędzie badawcze i metoda badania	9
WYNIKI	14
WYNIKI BADANIA PRÓBKII UCZNIÓW	14
Zażywanie substancji psychoaktywnych przez uczniów klas VII-VIII szkół podstawowych.....	14
Zażywanie substancji przez uczniów szkół ponadpodstawowych	16
Czynniki ochronne i ryzyka nadużywania substancji dla uczniów klas IV-VI szkół podstawowych ...	18
Czynniki ochronne i ryzyka nadużywania substancji dla uczniów klas VII-VIII szkół podstawowych.	21
Czynniki ochronne i ryzyka nadużywania substancji dla uczniów szkół ponadpodstawowych.....	25
Rozpowszechnienie Negatywnego nastawienia do osób LBGTQ oraz Przemocy w stosunku do osób LBGTQ w opiniach uczniów klas VII-VIII oraz uczniów szkół ponadpodstawowych	30
WYNIKI BADANIA NAUCZYCIELI I PRACOWNIKÓW SZKÓŁ	33
Czynniki ochronne i ryzyka nadużywania substancji dla uczniów klas I-III szkół podstawowych	33
Temperamentalne czynniki ryzyka uczniów klas I-III w szkołach podstawowych	33
Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych indywidualnego czynnika ryzyka dla uczniów: Ryzykowne zachowania uczniów oraz używanie substancji	37
Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych indywidualnego czynnika ochronnego: Zaangażowanie w obowiązki szkolne	39
Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych rówieśniczego czynnika ryzyka: Dewiacyjne zachowania społeczne uczniów	40
Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych szkolnego czynnika ryzyka: Opresyjność i brak akceptacji w szkole	41
Oceny intensywności oddziaływań profilaktycznych nakierowanych na pięć zachowań niepożądanych w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych.....	41
Oceny oddziaływań profilaktycznych oraz uwarunkowań tych oddziaływań w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych.....	43
Wyniki badania wypalenia zawodowego nauczycieli za pomocą Oldenburskiego Kwestionariusza Wypalenia Zawodowego	48
WYNIKI BADANIA RODZICÓW	51
Wyniki badania rodziców dzieci z klas I-III w szkołach podstawowych.....	51
Wyniki badania rodziców uczniów z klas IV-VI w szkołach podstawowych	53
Wyniki badania rodziców uczniów z klas VII-VIII w szkołach podstawowych	56
Wyniki badania rodziców uczniów ze szkół ponadpodstawowych.....	58
WNIOSKI	61
Wnioski dotyczące próbek badanych w 2021 roku	61
Wnioski dotyczące ryzyka uzależnień wśród uczniów sopockich szkół.....	61
Wnioski z badania czynników ryzyka i ochronnych	61
Bibliografia	64
Spis Tabel	65
Spis załączników	68

Streszczenie

Raport prezentuje wyniki trzeciej edycji diagnozy czynników chroniących i czynników ryzyka używania środków psychoaktywnych wśród uczniów sopockich szkół podstawowych i średnich. Diagnoza opiera się na wynikach badań ankietowych dużych próbek uczniów ($N = 1126$), ich rodziców ($N = 416$) oraz pracowników szkół ($N = 222$). W raporcie zawarto także oszacowania poziomu ryzyka uzależnień od substancji psychoaktywnych uczniów najstarszych klas w szkołach podstawowych oraz uczniów szkół ponadpodstawowych, które wskazują, że ryzyka te są znaczne.

Wyniki w raporcie prezentowane są w postaci zestawień tabelarycznych wskaźników, będących uśrednionymi odpowiedziami na pytania skal mierzących każdy z branych pod uwagę czynników chroniących i czynników ryzyka w podziale na czynniki społecznościowe, szkolne, rodzinne, rówieśnicze i indywidualne. W tabelach oraz ich interpretacjach uwzględniono wyniki diagnozy z lat 2020 i 2021.

Dane zebrane w sondażu zrealizowanym pomiędzy 23 marca a 6 maja 2022 przez pracownię PBS w Sopocie przy współpracy i z pomocą wychowawców klas ze wszystkich sopockich szkół ujawniły pogorszenie się przez rok licznych wskaźników czynników chroniących i czynników ryzyka używania środków psychoaktywnych. Najbardziej alarmujące jest kolejne pogorszenie się wskaźników zaangażowania uczniów w naukę szkolną oraz ich dobrostanu psychicznego oraz pojawienie się w szkołach podstawowych grupy uczniów intensywnie używających wziewnych środków odurzających oraz leków. Jako reakcje na te wyniki rekomenduje się opracowanie miejskiego, długoterminowego programu angażowania uczniów w naukę w szkole oraz nauki bez porażek, a także zapewnienie dzieciom i młodzieży dostępu do fachowej pomocy psychologicznej oraz sposobności do podejmowania przez nich aktywności społecznych nakierowanych na wnoszeniu pozytywnego wkładu w życie społeczne na poziomie rodzin, klas, szkół, miasta i kraju.

Wstęp

W raporcie prezentujemy diagnozę czynników ryzyka i czynników chroniących w używaniu substancji psychoaktywnych w grupie dzieci i młodzieży opracowaną w oparciu o program prewencji Communities That Care (CTC) Davida Hawkinsa i Richarda Catalano, który jest aktualnie typowym punktem wyjścia do budowania programów profilaktycznych na całym świecie i jest zgodny z wymaganiami wynikającym z art. 26 ustawy z dnia 4 grudnia 2016 r. Prawo Oświatowe (Dz.U z 2019, poz. 1148) oraz z rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2015 r. w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii wraz ze zmianami wprowadzanymi przez Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 stycznia 2018 r.

Czynniki ryzyka i czynniki chroniące w używaniu substancji psychoaktywnych w grupie dzieci i młodzieży

Zachowania dzieci i młodzieży polegające na używaniu substancji psychoaktywnych, czyli picie alkoholu, paleniu papierosów, zażywaniu narkotyków uznaje się za przejaw tzw. zachowań problemowych. Zachowania problemowe traktowane są często, jako zachowania o charakterze „przemijającej choroby wieku młodzieńczego” i widziane są, jako próba wyrażenia przez młodego człowieka niezależności, buntu czy też określenia własnej tożsamości. Jednocześnie zauważa się, że zachowania problemowe mogą być także przyjętym przez młodych ludzi niewłaściwym sposobem radzenia sobie ze stresem.

Inną nazwą, jaką nadaje się tego typu zachowaniom jest określanie ich mianem „zachowań ryzykownych”. Ta nazwa akcentuje przede wszystkim fakt, iż tego typu zachowania stanowią ryzyko dla zdrowia oraz prawidłowego rozwoju młodego człowieka. Zachowania związane z zażywaniem przez dzieci i młodzież substancji psychoaktywnych są też uważane za przejaw niedostosowania społecznego. Ta ostatnia kategoria jest kategorią najszerszą i pozwala ona wskazać nie tylko na konsekwencje, ale również podlegające kontroli przyczyny tego typu zachowań. Za ogólną przyczynę zachowań wskazujących na nieprzystosowanie społeczne należy uznać nieprawidłową socjalizację. Innymi słowy można stwierdzić, iż błędy w przebiegu procesu socjalizacji skutkują nieprzystosowaniem społecznym, które wyraża się w zachowaniach stanowiących ryzyko dla zdrowia i prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży.

Analizując przyczyny używania przez dzieci i młodzież substancji psychoaktywnych w kontekście problemów w przebiegu procesu socjalizacji warto wskazać na dwa modele teoretyczne obecne w psychologii społecznej oraz socjologii. Pierwszym z nich jest teoria społecznej kontroli Hirschiego, a drugim – nawiązujący do tej teorii – model społecznego rozwoju Hawkinsa i Weisa.

Travis Hirschi w ramach teorii społecznej kontroli wskazuje na więzi, które łączą jednostkę ze społeczeństwem i za pośrednictwem, których to społeczeństwo sprawuje kontrolę nad zachowaniem jednostki. Zgodnie z tą teorią można wyróżnić cztery wymiary owych więzi łączących jednostkę ze społeczeństwem. Pierwszym wymiarem jest przywiązanie, które wyraża emocjonalną więź zarówno z osobami, jak i znajomymi miejscami czy też instytucjami. Przywiązanie opiera się na pozytywnych uczuciach takich jak miłość, sympatia, szacunek. Drugą dymensją jest zobowiązanie, które odnosi się do jednostkowych aspiracji, oczekiwań i celów – jednostka jest „kontrolowana” poprzez to, kim chce być i do czego w życiu dąży. Trzecią dymensją jest uczestnictwo – zaangażowanie w społecznie akceptowane aktywności. Czwartą dymensją są przekonania na temat akceptowanych społecznie zasad postępowania.

W modelu społecznego rozwoju David Hawkins i Joseph Weis, podobnie jak Travis Hirschi, zwracają uwagę na rolę emocjonalnej więzi w przebiegu procesu socjalizacji. Oprócz silnych więzi młodego człowieka z rodzicami i innymi osobami znaczącymi autorzy podkreślają także istotne znaczenie formułowania jasnych standardów postępowania, rolę rodziców i wychowawców w stwarzaniu młodym ludziom okoliczności sprzyjających pozytywnemu zaangażowaniu się, rozwijanie ich umiejętności i kompetencji, które to zaangażowanie umożliwiają oraz docenianie wysiłku młodych ludzi – a więc dostarczanie im pozytywnych informacji zwrotnych, chwalenie i wyrażanie dumy z nich.

Opierając się na modelu społecznego rozwoju oraz obecnej w ramach zdrowia publicznego strategii profilaktyki David Hawkins wspólnie z Richardem Catalano zaproponowali program prewencji o nazwie Communities That Care (CTC), którego celem jest zapobieganie takim problemowym zachowaniom, jak przemoc, przestępczość, opuszczanie szkoły, używanie substancji psychoaktywnych oraz promowanie zdrowia i prawidłowego rozwoju społecznego dzieci i młodzieży. Program prewencji CTC, który umożliwia prowadzenie badań, ale także wdrażanie skutecznych rozwiązań jest realizowany przez Centrum Badawcze na Uniwersytecie Waszyngtonu w Seattle w międzynarodowej współpracy z innymi krajami na całym świecie.

Program CTC zgodnie z modelem społecznego rozwoju koncentruje się na dwóch rodzajach czynników: czynnikach chroniących, które umożliwiają prawidłowy rozwój społeczny dzieci i młodzieży oraz czynnikach ryzyka, które ten rozwój zakłócają, a w konsekwencji mogą prowadzić do pojawienia się zachowań problemowych. Zasadniczym celem programu jest wzmocnienie czynników chroniących – sprzyjających zdrowiu i prawidłowemu rozwojowi oraz eliminowanie czynników ryzyka – prowadzących do zachowań ryzykownych. Autorzy programu wskazują na konieczność diagnozy czynników chroniących oraz czynników ryzyka w różnych obszarach począwszy od szeroko rozumianego otoczenia społecznego, poprzez szkołę, rodzinę, rówieśników, a skończywszy na indywidualnych właściwościach młodego człowieka. Przykładowo istotnym rodzinnym czynnikiem chroniącym jest przywiązanie do rodziny, wspólne spędzanie czasu, rozmowy, wspólne wyjścia, zwierzenie się rodzicom z problemów. Do rodzinnych czynników chroniących należą także możliwość pozytywnego zaangażowania w życie rodziny – w codzienne zadania i obowiązki, wspieranie dziecka w nabywaniu umiejętności i kompetencji, nagradzanie za zachowania prospołeczne i uznanie dla wysiłków dziecka. Rodzinne czynniki ryzyka to z kolei słabe przywiązanie do rodziny i słaba więź między rodzicem a dzieckiem, brak zainteresowania rodziców szkołą dzieci i ich przyjaciółmi, niejasne i niespójne zasady, brak kontroli rodzicielskiej, poważne konflikty rodzinne i postawy rodzicielskie sprzyjające aspołecznym zachowaniom oraz nadużywanie substancji psychoaktywnych przez rodziców.

Do czynników chroniących oraz czynników ryzyka należą także między innymi wzorce dostępne w szeroko rozumianym otoczeniu społecznym, w tym również te promowane przez media, aktywność oraz postawa nauczycieli, wzorce panujące w grupie rówieśniczej oraz relacje z rówieśnikami.

Warto podkreślić, że zwrócenie uwagi na indywidualne czynniki chroniące jest zgodne z obecnym od pewnego czasu w psychologii nurtem psychologii pozytywnej, w ramach, którego przedmiotem zainteresowania badaczy stały się tzw. pozytywne zasoby, które pozwalają radzić sobie zarówno z codziennymi wyzwaniami, jak i własnymi słabościami. Do zasobów tych należą między innymi pozytywna afektywność, dobrostan psychiczny, pozytywna samoocena i właściwości takie, jak poczucie własnej skuteczności oraz przekonanie o modyfikowalności cech i zdolności, które pozwalają nieustannie rozwijać swoje możliwości i nie poddawać się w obliczu niepowodzeń. Czynniki ryzyka są z kolei depresyjność, niska samoocena, niskie poczucie własnej skuteczności oraz przekonanie o stałości cech i zdolności. Analiza indywidualnych czynników ryzyka, do których należą także pewne właściwości temperamentu powinna brać pod uwagę szerszy kontekst, w którym funkcjonuje dziecko. Badacze temperamentu zwracają uwagę, że o tzw. temperamentalnym czynniku ryzyka zaburzeń

rozwoju można mówić wyłącznie w sytuacji, kiedy oddziaływania wychowawcze nie są dopasowane do temperamentu dziecka.

Pełna realizacja programu prewencyjnego CTC przebiega w kilku fazach. Pierwsze dwie z tych faz mają charakter przygotowawczy i polegają na zmobilizowaniu członków danej społeczności do podjęcia działania na rzecz programu oraz stworzenia pozytywnej wizji rozwoju dzieci i młodzieży. Trzecia kluczowa faza sprowadza się do stworzenia profilu danej społeczności, czyli zdiagnozowania czynników ryzyka i czynników chroniących o charakterze społecznym, rodzinnym, szkolnym, rówieśniczym oraz indywidualnym. Stworzony profil danej społeczności daje podstawę konstruowania planu działań prewencyjnych. Plan zawiera jasno sformułowane cele i przyjmuje jednoznaczne wskaźniki pomiaru realizacji tych celów. Ostatni etap programu polega na implementacji stworzonego planu działań prewencyjnych.

Do wartych zauważenia zalet programu CTC – podkreślanych także przez jego twórców – należą:

- stawianie na współpracę różnych grup interesariuszy zainteresowanych rozwojem młodych ludzi - w tym przedstawicieli szkół, służby zdrowia, samorządów i władz miasta, rodziców, mediów, instytucji religijnych i samej młodzieży;
- proaktywność, która wyraża się w działaniach wyprzedzających, polegających na wzmacnianiu czynników chroniących i redukowaniu czynników ryzyka;
- naukowe podstawy programu, który opiera się na naukowych badaniach prowadzonych w dziedzinach takich, jak zdrowie publiczne, socjologia, psychologia, kryminalistyka;
- empiryczne podstawy programu, w którym planowane działania opierają się na zebranych w danej społeczności danych empirycznych wskazujących na określone czynniki chroniące oraz czynniki ryzyka, a sama implementacja programu podlega monitorowaniu.

Program prewencyjny CTC jak potwierdzają to raporty z badań zamieszczone na stronach Centrum CTC Uniwersytetu Waszyngtonu w Seattle oraz liczne artykuły naukowe, jak dotąd, był realizowany z powodzeniem głównie w różnych stanach USA, ale także w niektórych innych krajach Europy i Azji. Naszym zdaniem program CTC autorstwa Hawkinsa i Catalano wydaje się stwarzać dobre podstawy do prowadzenia działań zarówno zapobiegających powstawaniu zachowań problemowych, jak i promujących zdrowy rozwój dzieci i młodzieży niezależnie od kontekstu kulturowego.

Założenia metodologiczne

Cel badania

Celem badania jest oszacowanie skali nadużywania substancji psychoaktywnych wśród uczniów sopockich szkół oraz diagnoza czynników badań - czynników ochronnych i ryzyka używania substancji psychoaktywnych.

Uczestnicy badania

Uczniowie

W badaniu przeprowadzonym w 2022 roku pomiędzy 28 marca a 6 maja wzięło udział łącznie 1303 uczniów. Jednak na podstawie odpowiedzi na pytania kontrolne, sprawdzające szczerść odpowiedzi z analiz wykluczaliśmy 33 (9,3%) z 354 uczniów klas IV-VI; 40 (13,7%) z 292 uczniów klas VII-VIII oraz 104 (15,8%) z 657 uczniów szkół średnich. Tak, więc ostatecznie w analizowanej próbie znalazło się 1126 uczniów sopockich szkół, z czego 321 uczniów klas IV-VI SP, 252 uczniów klas VII i VIII SP oraz 553 uczniów sopockich szkół ponadpodstawowych. Jak ilustruje to Tabela 1 większość uczniów-respondentów ze szkół podstawowych zamieszkuje w Sopocie, a większość respondentów ze szkół ponadpodstawowych mieszka poza Sopotem. W porównaniu do próby z 2021 roku, próba tegoroczna jest o 25% mniej liczebna, obniżenie to jest jeszcze większe (-30%) w próbie uczniów szkół ponadpodstawowych, w przyszłych edycjach badania warto zadbać o przynajmniej utrzymanie liczebności próbek na tegorocznym poziomie.

Tabela 1. Liczebności uczniów-respondentów z poszczególnych grup wiekowych w podziale na miejsce zamieszkania (2022: N = 1126, 2021: N = 1483; 2020: N = 974)

Grupa wiekowa	Rok Badania	Miejsce zamieszkania						
		Sopot		Gdańsk lub Gdynia		Inna miejscowość		Ogółem
Klasy IV-VI SP	2022	275	85,7%	42	13,1%	4	1,2%	321
	2021	346	83,6%	60	14,5%	8	1,9%	414
	2020	184	79,3%	42	18,1%	6	2,6%	232
Klasy VII-VIII SP	2022	208	82,5%	32	12,7%	12	4,8%	252
	2021	177	73,1%	56	23,1%	9	3,7%	242
	2020	104	78,8%	22	16,7%	6	4,5%	132
Klasy I-IV ŚR	2022	112	20,3%	348	63,0%	93	16,8%	553
	2021	183	22,1%	491	59,4%	153	18,5%	827
	2020	116	19,0%	393	64,4%	101	16,6%	610
Ogółem	2022	595	52,8%	422	37,5%	109	9,7%	1126
	2021	706	47,6%	607	40,9%	170	11,5%	1483
	2020	404	41,5%	457	46,9%	113	11,6%	974

Rodzice

W badaniu przeprowadzonym pomiędzy 23 marca a 26 kwietnia 2022 wzięło łącznie 416 rodziców uczniów sopockich szkół, z czego 87 rodziców uczniów klas I-III SP, 52 rodziców uczniów klas IV-VI SP, 67 rodziców uczniów klas VII i VIII SP oraz 210 rodziców uczniów sopockich szkół

ponadpodstawowych. Jak ilustruje to Tabela 2, większość rodziców dzieci ze szkół podstawowych zamieszkuje w Sopocie, a ogromna większość respondentów ze szkół ponadpodstawowych mieszka poza Sopotem.

Tabela 2.

Liczebności respondentów – rodziców dzieci z poszczególnych grup wiekowych w podziale na miejsce zamieszkania

Grupa wiekowa dziecka	Rok badania	Miejsce zamieszkania			Ogółem
		Sopot	Gdańsk lub Gdynia	Inna miejscowość	
Klasy I-III SP	2022	77	10	0	87
	2021	51	8	1	60
	2020	109	15	5	129
Klasy IV-VI SP	2022	47	2	3	52
	2021	68	9	3	80
	2020	131	30	2	163
Klasy VII-VIII	2022	52	13	2	67
	2021	54	22	2	78
	2020	64	15	5	84
Klasy I-IV ŚR	2022	45	126	39	210
	2021	81	163	54	298
	2020	64	163	46	273
Ogółem	2022	221	151	44	416
	2021	254	202	60	516
	2020	368	223	58	649

Pracownicy szkół

W badaniu przeprowadzonym pomiędzy 25 marca a 5 maja 2022 wzięło łącznie 222 pracowników sopockich szkół, Tabela 3 zawiera dane na temat liczebności pracowników w poszczególnych grupach.

Tabela 3.

Liczebności pracowników szkół-respondentów z poszczególnych grup

Grupa pracowników	Liczba respondentów		
	2022	2021	2020
Wychowawcy klas I-III SP	40	25	40
Wychowawcy klas IV-VIII SP	29	37	46
Nauczyciele w SP	44	32	44
Inni pracownicy SP	0	7	19
Wychowawcy w szkołach ponadpodstawowych	35	47	52
Nauczyciele w szkołach ponadpodstawowych	74	78	64
Inni pracownicy w szkołach ponadpodstawowych	0	12	20
Ogółem	222	238	285

Narzędzie badawcze i metoda badania

Z uwagi na źródło – odpowiednio – ochrony lub zagrożenia, czynniki ryzyka podzieliliśmy na pięć grup:

- społecznościowe,
- szkolne,
- rodzinne,
- rówieśnicze,
- indywidualne.

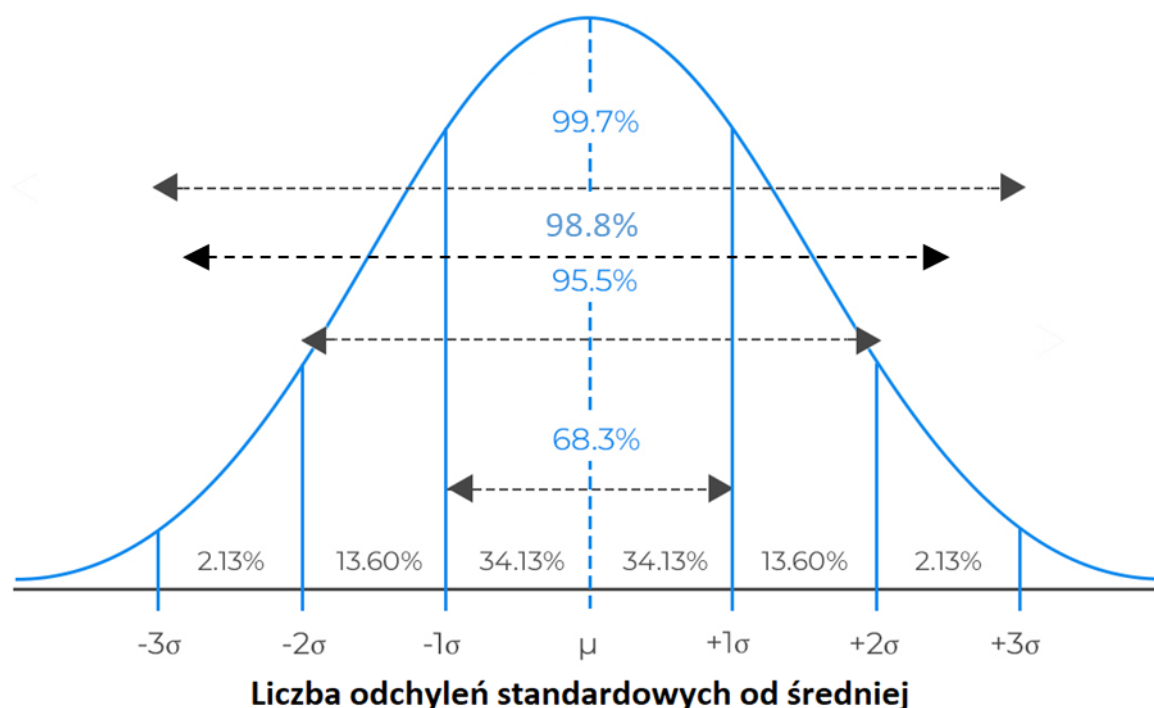
Każdy z tych czynników był mierzony za pomocą kilku wskaźników, a te z kolei każdorazowo składały się z kilku pytań. Dodatkowo znaczna liczba wskaźników była niezależnie oszacowywana na podstawie badań uczniów oraz ich rodziców i nauczycieli. Taka strategia badania zapewnia wysoką rzetelność pomiarów oraz ich wzajemną walidację, tzn. możliwe jest np. odniesienie wniosków z badania uczniów do wniosków z badania rodziców lub nauczycieli. Komplet narzędzi badawczych znajduje się w załącznikach do raportu.

Niemal każdy z opisywanych w raporcie czynników ochronnych i ryzyka był mierzony, co najmniej trzema pozycjami (pytaniami), na które odpowiedzi były następnie uśrednianie. Pozwala to na konstruowanie znacznie bardziej wiarygodnych wskaźników ilościowych niż rozkłady odpowiedzi na pojedyncze pytania a wiarygodność ta jest dodatkowo sprawdzana poprzez wyliczenie parametru nazywanego rzetelnością wskaźnika. Rzetelność wskaźników jest techniczną miarą ich wiarygodności, precyzyjności i niepodatności na losowe – niezwiązane z rzeczywistym poziomem mierzonej właściwości – zmiany. Jest to też liczbowe oszacowanie wielkości błędu pomiaru. Tam, gdzie było to możliwe do wyliczenia podajemy w tabelach oszacowania rzetelności wskaźników dokonane za pomocą współczynnika α Cronbacha, współczynnik ten przyjmuje wartości od 0,00 (brak rzetelności, wyniki odzwierciedlają jedynie błąd) do blisko 1,00 (bardzo wysoka rzetelność, bardzo mały błąd pomiaru). Przyjmuje się, że pomiary o rzetelności poniżej 0,50 są niewiarygodne i nieprzydatne do podejmowania jakichkolwiek decyzji; pomiary o rzetelności powyżej 0,90 są niezwykle wiarygodne; pomiary o rzetelności pomiędzy 0,80 a 0,90 są bardzo wiarygodne a pomiędzy 0,70 a 0,80 wystarczająco wiarygodne dla większości zastosowań. Jak widać to w kolejnych tabelach przygotowane zestawy pytań i pozycji testowych, mimo, że składające się ze stosunkowo niewielkiej liczby pozycji-pytań, dały wskaźniki o dobrych i bardzo dobrych rzetelnościach.

Wszystkie wskaźniki ryzyka oraz ochronne wyraziliśmy w postaci średniej z odpowiedzi na składające się na miarę wskaźnika pytania. W większości pytań wykorzystaliśmy czteropunktową skalę odpowiedzi punktowaną od 1 do 4, taka skala odpowiedzi jest stosunkowo łatwa do używania, ale nie daje tak dobrego zróżnicowania odpowiedzi jak skale z większą liczbą możliwych odpowiedzi, dlatego też w niektórych pomiarach, szczególnie w ankietach dla rodziców i pracowników szkół użyliśmy też skal sześciopunktowych (od 1 do 6) oraz siedmiopunktowych (od 1 do 7). Wszystkie skale odpowiedzi były tak zbudowane, że były symetryczne i zawierały tyle samo opcji zaprzeczania, co potwierdzania, np.: Zdecydowanie nie (1); Nie (2). Tak (3). Zdecydowanie tak (4).

Zakres skal jest bardzo ważny, bo na jego podstawie możemy – z braku wyników odniesienia oraz pomiarów kryterialnych – wyprowadzić punkty odsiewowe. **Punkty odsiewowe**, to takie wartości wskaźnika, które pozwalają na klasyfikację osób badanych do jednej z grup jakościowo odmiennych pod względem jakiegoś kryterium. W przypadku niniejszych badań są to odpowiednio grupa osób zagrożonych w danym czynniku ryzyka oraz grupa osób chronionych w danym czynniku ochronnym. Poniższe rozumowanie jest spekulatywne, ale opiera się na zasadach wnioskowania naukowego oraz prawach psychometrii.

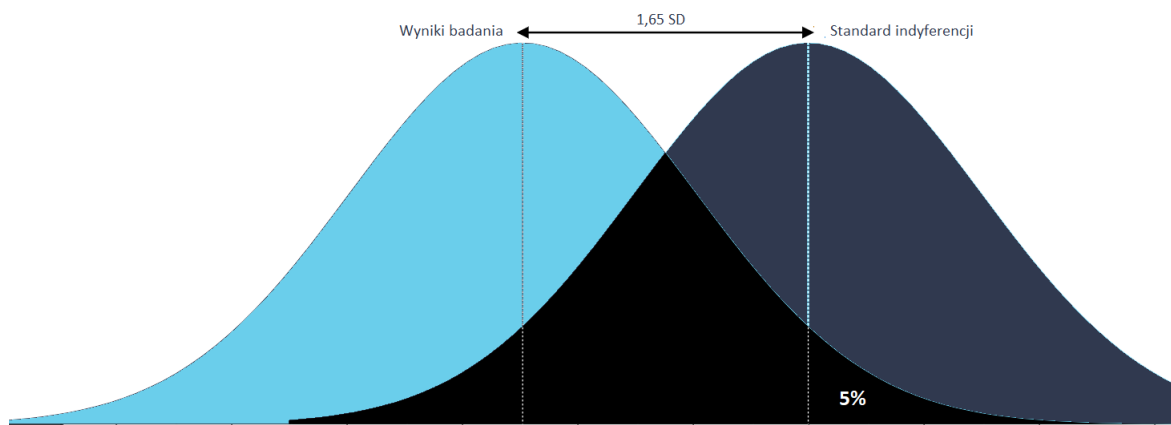
Większość zmiennych charakteryzujących funkcjonowanie ludzi ma rozkład normalny, taki jak na Rysunku 1.

Rysunek 1. Parametry rozkładu normalnego

Jak widać to na Rysunku 1 niemal 99% całego rozkładu rozpościera się w pięciu odchyleniach standardowych, pomiędzy $-2,5$ a $+2,5$ σ . Ponieważ nasze pomiary mają zakresy ograniczone minimami i maksymami skal odpowiedzi, to o ile rozkłady czynników są zbliżone do normalnych – a takie są – to w tych zakresach musi być 5 odchyień standardowych. Jak przedstawia to Tabela 7, dla każdego z używanych zakresów odpowiedzi można na tej podstawie wyliczyć teoretyczną wartość odchylenia standardowego dla rozkładu normalnego, po prostu dzieląc rozstęp przez pięć. Jak można to sprawdzić w tabelach, które prezentują również odchylenia standardowe obliczone dla rzeczywistych pomiarów, oszacowane ww. sposób odchylenie standardowe jest bliskie także wartościom empirycznym. Dysponując tak wyznaczonymi odchyleniami standardowymi możemy posłużyć się dobrze ugruntowanymi konwencjami dotyczącymi interpretacji różnicy wyników w odniesieniu do odchylenia standardowego.

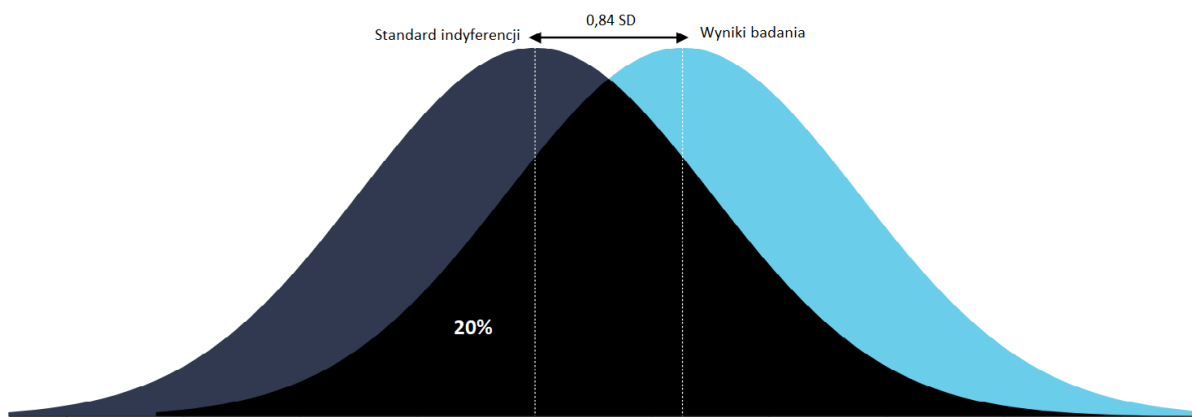
Najpierw jednak musimy uzgodnić, do jakiego wyniku będziemy odnosić pomiary (aby policzyć różnice wyników). Choć nie jest to do końca prawda, to – dla wygody opłaconej niewielkim spadkiem precyzji – przyjmijmy, że dla czynników ryzyka chcielibyśmy unikać wniosków o ich obecności a dla czynników ochronnych – o ich absencji. Co oznacza, że za punkt odsiewowy dla czynników ryzyka chcemy mieć taką wartość pomiaru, która – będąc średnią w rozkładzie odpowiedzi respondentów – jest na tyle odległa od punktu środkowego skali pomiarowej – wyniku ani niepotwierdzającego, ani niefalsyfikującego obecności ryzyka, – że jedynie niewielka część respondentów byłaby po prawej stronie punktu środkowego. Z reguły przyjmuje się, że niewielka część, to około 5% wszystkich respondentów.

Rysunek 2. Ilustracja zasady ustanowienia punktów odsiewowych dla czynników ryzyka.

Jeśli zgodzimy się na takie rozwiązanie, to wyznaczenie punktów odsiewowych staje się stosunkowo proste. Aby tylko nie więcej niż 5% osób z hipotetycznego badania miało wyniki równe lub wyższe niż wartość środkowa (punkt indyferencji), to średnia w tym hipotetycznym badaniu powinna być niższa od punktu indyferencji o 1,65 odchylenia standardowego. A to oznacza, że wnioski o nikim poziomie zagrożenia ze strony czynników ryzyka możemy formułować dla wyników średnich niższych niż 1,5 w skali czteropunktowej, 1,86 (w zaokrągleniu 1,9) w skali sześciopunktowej i 2,03 (w zaokrągleniu 2,0) w skali siedmiopunktowej (por. Tabela 7).

Podobnie rozumując, za punkt odsiewowy dla czynników ochronnych chcemy mieć taką wartość pomiaru, która – będąc średnią w rozkładzie odpowiedzi respondentów – jest na tyle odległa od punktu środkowego skali pomiarowej – wyniku ani niepotwierdzającego, ani niefalsyfikującego obecności czynnika ochronnego, – że jedynie niewielka część respondentów byłaby po lewej stronie punktu środkowego. Z reguły przyjmuje się, że dla pozytywnych efektów niewielka część, to około 20% wszystkich respondentów, tzn., że 80% będzie miało wyniki wyższe od punktu indyferencji – będzie w mniejszym lub większym stopniu chroniona.

Rysunek 3. Ilustracja zasady ustanowienia punktów odsiewowych dla czynników ochronnych.

Aby tylko nie więcej niż 20% osób z hipotetycznego badania miało wyniki równe lub niższe niż wartość środkowa (punkt indyferencji) czynnika ochronnego, to średnia w tym hipotetycznym badaniu powinna być wyższa od punktu indyferencji o 0,84 odchylenia standardowego. A to oznacza, że wnioski o wystarczającym poziomie ochrony możemy formułować dla wyników średnich wyższych niż 3,00 w skali czteropunktowej, 3,7 w skali sześciopunktowej i 5,0 w skali siedmiopunktowej (por. Tabela 7).

Tabela 7.

Wyprowadzenie punktów odsiewowych dla czynników ryzyka i ochronnych dla skal odpowiedzi o różnych zakresach

Zakres skali	Minimum (a)	Maksimum (b)	Wartość środkowa skali ($c = (b+a)/2$)	Rozstęp ($d = b-a$)	Teoretyczne Odchylenie Standardowe (SD) ($e = d/5$)	Punkt odsiewowy dla czynników	
						ryzyka ($c-1,65e$)	ochronnych ($c+0,84e$)
1 - 4	1	4	2,5	3	0,6	> 1,5	< 3,0
1 - 5	1	5	3	4	0,8	> 1,7	< 3,7
1 - 6	1	6	3,5	5	1,0	> 1,9	< 4,3
1 - 7	1	7	4	6	1,2	> 2,0	< 5,0
1 - 8	1	8	4,5	7	1,4	> 2,2	< 5,7
1 - 9	1	9	5,0	8	1,6	> 2,4	< 6,3

Oczywiście proponowane punkty odsiewowe z uwagi na sposób wyprowadzenia są jedynie punktami orientacyjnymi, ale jak się przekonamy przy prezentacji wyników dotyczących poszczególnych czynników spełniają swoją funkcję. Wyniki kolejnych badań tymi samymi narzędziami można również interpretować również poprzez odniesienie ich do wyników badań z poprzednich lat, co czynimy w niniejszym raporcie porównując aktualne wyniki z wynikami badania w roku 2021.

W tabelach w kolejnych rozdziałach pojawia się wskaźnik nazwany przez nas **Efekt**, wskaźnik ten ujmuje ilościowo różnice pomiędzy wynikami zmierzonymi a wyżej opisanymi punktami odsiewowymi. Wylicza się go jako różnicę pomiędzy średnim wynikiem uzyskanym w badanej grupie a wartością punktu odsiewowego – odpowiednio – dla czynników ryzyka i ochronnych, podzieloną przez teoretycznie wyznaczone odchylenie standardowe dla skali o danym zakresie. Np., jeśli wynik średni czynnika ryzyka wyniósł 1,28 to Efekt wyniósłby $-0,37 = (1,28 - 1,5) / 0,6$, co oznacza, że czynnik ryzyka jest nieco poniżej punktu odsiewowego i w tej chwili nie stanowi istotnego zagrożenia, a jeśli wynik średni czynnika ryzyka wyniósł 2,13 to Efekt wyniósłby $1,05 = (2,13 - 1,5) / 0,6$, co oznacza, że ten czynnik ryzyka jest znacznie powyżej punktu odsiewowego i powinno się nad nim pracować. Analogicznie wyliczany jest Efekt dla czynników ochronnych, np., jeśli wynik średni czynnika ochronnego wyniósł 3,22 to Efekt wyniósłby $0,37 = (3,22 - 3,00) / 0,6$, co oznacza, że czynnik ryzyka jest nieco powyżej punktu odsiewowego i w tej chwili nie wymaga szczególnej troski (można też na nim budować inne oddziaływania), zaś, jeśli wynik średni czynnika ochronnego wyniósł 2,40 to Efekt wyniósłby $-1,00 = (2,40 - 3,00) / 0,6$, co oznacza, że ten czynnik ochronny jest znacznie poniżej punktu odsiewowego i powinno się nad nim pracować. Dzielenie różnic przez odchylenie standardowe pozwala odnieść je do konwencjonalnych reguł wnioskowania o wielkości różnic. Nie wchodząc w szczegóły, warto kierować się zasadą, że przy czynnikach ryzyka negatywne wartości w kolumnie Efekt są dobrą informacją, bo oznaczają, że zagrożenia są poniżej przyjętego punktu odsiewowego a pozytywne wartości efektów są złą informacją, bo oznaczają, że zagrożenia są powyżej punktu odsiewowego. Dla czynników ochronnych jest odwrotnie, negatywne wartości niosą złą informację a pozytywne dobrą.

Warto kierować się tu zasadami, że:

- dla czynników ryzyka:
 - ❖ efekty większe niż +0,8 są alarmujące, – bo oznaczają, że więcej niż 20% uczniów jest w grupie ryzyka i wymagają podjęcia działań zaradczych;
 - ❖ efekty większe niż +0,4 są niepokojące, – bo oznaczają, że więcej niż 10% uczniów jest w grupie ryzyka i wymagające przynajmniej refleksji na temat ich źródeł;
 - ❖ efekty o wartościach około 0,0 oznaczają, że około 5% uczniów jest w grupie ryzyka;
 - ❖ efekty o wartościach ujemnych oznaczają, że mniej niż 5% uczniów jest w grupie ryzyka;

- dla czynników ochronnych:
 - ❖ efekty mniejsze niż - 0,8 są alarmujące, – bo oznaczają, że mniej niż 50% uczniów jest w grupie osób chronionych i wymagają podjęcia działań zaradczych;
 - ❖ efekty mniejsze niż -0,4 są niepokojące, – bo oznaczają, że mniej niż dwie trzecie (66%) uczniów jest w grupie chronionej i wymagające przynajmniej refleksji na temat ich źródeł;
 - ❖ efekty o wartościach około 0,0 oznaczają, że około 80% uczniów jest w grupie chronionej;
 - ❖ efekty o wartościach dodatnich oznaczają, że więcej niż 80% uczniów jest w grupie chronionej.

WYNIKI

WYNIKI BADANIA PRÓBKII UCZNIÓW

Zażywanie substancji psychoaktywnych przez uczniów klas VII-VIII szkół podstawowych

Jak ilustruje to Tabela 4 używanie substancji psychoaktywnych w grupie 252 uczniów klas VII-VIII szkół podstawowych jest niepokojące, poważny problem narkotykowy w tej grupie dotyczy 7% (w badaniu 18 z 252), które zadeklarowały, że więcej niż dwadzieścia razy zażyło narkotyki klubowe, paliło marihuanę lub haszysz lub piło alkohol – rok temu było to tylko 2,5% uczniów. Ogólnie w tej grupie wiekowej 15% (36 z 252) osób tworzy grupę osób zagrożonych, bo używa lub ryzykownie używa przynajmniej jednej z wymienionych w tabeli substancji. Wynik ten jest niemal identyczny jak w badaniu z poprzedniego roku, co sugeruje, że drastyczne zwiększenie się odsetka dzieci z poważnymi problemami narkotykowymi dotyczy ograniczonej grupy osób a pozostali uczniowie nie zdecydowali się na intensywniejsze eksperymenty z narkotykami, jednak z dwoma bardzo alarmującymi wyjątkami. Jak widać to w Tabeli 4 w porównaniu do lat poprzednich bardzo nasiliło się niebezpieczne używanie wszystkich narkotyków natomiast, ale szczególnie niepokoi używanie substancji wziewnych i leków, z którymi uczniowie wydają się intensywnie eksperymentować (zażywać sporadycznie). 4% (9 z 252) uczniów może być już uzależnionych od substancji wziewnych a 1% (3 z 252) od leków. W latach poprzednich takie osoby były wyjątkami. Sytuacja wymaga natychmiastowego zajęcia się na poziomie klas, szkół oraz miasta problemem używania przez uczniów najstarszych klas szkół podstawowych wziewnych narkotyków.

Tabela 4.

Częstość zażywania przez uczniów klas VII i VIII szkół podstawowych substancji psychoaktywnych (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 123)

Ile razy ...	Rok badania	Nie używał(a)	1-2 razy	3-5 razy	6-9 razy	10-19 razy	20 i więcej razy
... paliłeś e-papierosy (wapowałeś)?	2022	87,7%	5,6%	1,2%	0,0%	0,0%	2,8%
	2021	89,7%	3,7%	2,5%	0,4%	0,0%	3,7%
	2020	94,3%	2,4%	0,0%	0,0%	1,6%	1,6%
... piłeś piwo, wino lub mocny alkohol	2022	84,9%	9,9%	1,2%	0,8%	0,8%	2,4%
	2021	87,2%	9,1%	1,7%	0,4%	0,4%	1,2%
	2020	89,4%	7,3%	0,8%	0,0%	0,0%	2,4%
... paliłeś marihuanę lub haszysz?	2022	95,6%	1,2%	0,4%	0,0%	0,0%	2,8%
	2021	95,0%	2,5%	0,4%	0,4%	0,0%	1,7%
	2020	96,7%	0,0%	0,0%	0,8%	0,0%	2,4%
... stosowałeś narkotyki klubowe, takie jak „Ecstasy”?	2022	97,2%	0,8%	0,0%	0,0%	0,4%	1,6%
	2021	96,7%	1,7%	0,4%	0,4%	0,0%	0,8%
	2020	95,9%	0,8%	0,8%	0,0%	0,0%	2,4%
... zażyłeś dopalacz?	2022	96,8%	0,8%	0,0%	0,0%	0,8%	1,6%
	2021	98,3%	0,8%	0,8%	0,0%	0,0%	0,8%
	2020	97,6%	0,0%	1,6%	0,0%	0,0%	0,8%
... wachałeś klej albo rozpuszczalnik lub wdychałeś zawartość aerozoli lub sprayów, aby się odurzyć?	2022	85,7%	7,5%	2,8%	0,0%	0,4%	3,6%
	2021	92,1%	4,5%	1,7%	0,4%	0,0%	1,2%
	2020	95,1%	4,1%	0,0%	0,8%	0,0%	0,0%
... zażyłeś leki nieprzepisane Tobie przez lekarza w celu odurzenia się?	2022	90,9%	6,0%	2,0%	0,0%	0,0%	1,2%
	2021	97,1%	2,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,4%
	2020	96,7%	1,6%	0,0%	0,8%	0,0%	0,8%

Uwaga:

W wierszach podane są procenty wskazań poszczególnych kategorii częstości, częstości te sumują się w wierszach do 100%. Linie pionowe rozgraniczają odpowiedzi (częstości), które uznaje się za bezpieczne od tych, które wskazują na istnienie ryzyka.

Jak pokazuje to Tabela 5, tradycyjne palenie tytoniu wydaje się być – podobnie jak w badaniu w roku poprzednim – niewielkim problemem w tej grupie wiekowej oraz wśród starszych uczniów szkół ponadpodstawowych. Choć i tu warto podkreślić, że w porównaniu do lat poprzednich w badanych próbkach znalazła się większa liczba osób, które są palaczami. Szczególnie niepokoi, że 3% uczniów najstarszych klas podstawowych wydaje się być uzależnionych od papierosów.

Tabela 5.

Częstość palenia tradycyjnych papierosów przez uczniów klas VII i VIII szkół podstawowych oraz uczniów szkół ponadpodstawowych

Szkoły podstawowe: (2022: N = 265; 2021: N = 242; 2020: N = 123), szkoły ponadpodstawowe (2022: N = 576; 2021: N = 827; 2020: N = 558)

Wiek uczniów	Rok badania	Wcale nie paliłem	Mniej niż jeden dziennie	1 do 5 papierosów dziennie	Około połowy paczki dziennie	Około jednej paczki dziennie	Więcej niż paczkę dziennie
Uczniowie klas VII-VIII SP	2022	95,2%	1,2%	0,4%	0,4%	0,0%	2,8%
	2021	97,1%	0,8%	1,2%	0,0%	0,0%	0,8%
	2020	96,7%	2,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,8%
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	2022	78,8%	11,4%	7,6%	1,1%	0,5%	0,5%
	2021	80,3%	9,8%	5,1%	1,5%	0,6%	0,1%
	2020	81,9%	10,4%	5,4%	2,2%	0,2%	0,0%

Uwaga:

W wierszach podane są procenty wskazań poszczególnych kategorii częstości, częstości te sumują się w wierszach do 100%. Linie pionowe rozgraniczają odpowiedzi (częstości), które uznaje się za bezpieczne od tych, które wskazują na istnienie ryzyka.

Zażywanie substancji przez uczniów szkół ponadpodstawowych

Jak ilustruje to Tabela 6, podobnie jak w badaniach z roku 2020 i 2021, używanie substancji psychoaktywnych w grupie 553 uczniów szkół ponadpodstawowych jest częste. Jedna czwarta z nich piła alkohol częściej niż 3 razy a niemal 3% z nich pije go regularnie. 11,5% uczniów paliło marihuanę a co czwarty pali e-papierowy niebezpiecznie często. Pojedyncze osoby ryzykownie zażywają pozostałe substancje, o poważnym problemie z substancjami można mówić w przypadku około 15% uczniów szkół ponadpodstawowych (91 osób z 553). Jednocześnie w tej grupie wiekowej 191 osób, co stanowi 35% zbadanych, tworzy grupę osób zagrożonych, bo używa lub ryzykownie używa przynajmniej jednej z wymienionych w tabeli substancji. Wynik ten jest odrobinę niższy niż w roku ubiegłym, w którym odsetek zagrożonych wynosił 38% (a w 2020 – 42%). Wynik ten jednoznacznie potwierdza prawidłowość skokowego wzrostu używania substancji po przejściu ze szkoły podstawowej do ponadpodstawowej, choć największy skok następuje pomiędzy pierwszą a drugą oraz drugą a trzecią klasą szkoły ponadpodstawowej. W grupie ryzyka było 13% uczniów klas VII a 14% uczniów klas VIII, wśród pierwszoklasistów odsetek ten wyniósł 24%, by skoczyć do 28% w klasie drugiej i odpowiednio 50% i 33% w trzeciej i czwartej klasie szkoły ponadpodstawowej.

Trzeba to podkreślić, że z opisanego wyniku nie należy wyciągać wniosku, że profilaktyka powinna koncentrować się na uczniach rozpoczynających naukę w szkołach średnich. Profilaktyka powinna być prowadzona ustawicznie i rozpoczynać się jak najwcześniej, warto natomiast uwzględnić ww. wynik w kształtowaniu programów profilaktycznych, od drugiej klasy szkoły ponadpodstawowej, bez ryzyka rozbudzania zainteresowania substancjami u osób niezażywających, można skupić się na bezpośredniej edukacji na temat działania poszczególnych substancji i ryzyka związanego z ich zażywaniem. Jednak taki zakres oddziaływań profilaktycznych byłby zdecydowanie niewłaściwy dla młodszych uczniów, byłby też zbyt wąski z uwagi na to, że postawy i wiedza na temat narkotyków jest tylko jednym z ważnych czynników powiązanych z ich używaniem. Dlatego w dalszych rozdziałach raportu przedstawimy wyniki oszacowania poziomów szeregu czynników chroniących oraz czynników ryzyka. Czynniki te w badaniach naukowych regularnie wykazują powiązanie z ryzykownym używaniem substancji psychoaktywnych, tzn. czynniki ochronne współwystępują z niskim ryzykiem a czynniki

ryzyka z wysokim ryzykiem. Nie jest celem niniejszego raportu rozstrzygnięcie tego, na ile poszczególne czynniki są rzeczywistą przyczyną używania substancji a na ile jedynie wskazówkami diagnostycznymi, które pozwalają stosunkowo wcześnie zorientować się, że dziecko lub grupa dzieci (np. uczniów konkretnej szkoły lub klasy) jest zagrożona nadużywaniem substancji. Nie ma to też tak dużego znaczenia praktycznego, bowiem oddziaływania profilaktyczne powinny być prowadzone kompleksowo zgodnie z najlepszymi praktykami w tym zakresie i **nie mogą być bezpośrednio nakierowane na poprawianie wskaźników czynników ochronnych i ryzyka**, bowiem gdy wskaźniki stają się celem oddziaływań przestają być dobrymi wskaźnikami.

Tabela 6.

Częstość zażywania przez uczniów szkół podstawowych (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 558 substancji psychoaktywnych)

Ile razy ...	Rok badania	Nie używał	1-2 razy	3-5 razy	6-9 razy	10-19 razy	20 i więcej razy
... paliłeś e-papierosy (wapowałeś)?	2022	63,5%	11,0%	5,6%	3,4%	2,2%	14,3%
	2021	68,9%	6,9%	3,7%	3,0%	2,5%	14,9%
	2020	62,9%	9,0%	3,9%	2,5%	2,7%	19,0%
... piłeś piwo, wino lub mocny alkohol	2022	53,9%	22,8%	11,9%	6,7%	1,8%	2,9%
	2021	50,1%	22,4%	14,1%	6,7%	4,1%	2,7%
	2020	45,2%	23,1%	14,5%	8,8%	3,9%	4,5%
... paliłeś marihuanę lub haszysz?	2022	89,5%	7,6%	1,6%	0,0%	0,7%	0,5%
	2021	88,1%	6,5%	3,1%	1,2%	0,4%	0,6%
	2020	86,2%	7,7%	2,3%	0,7%	0,7%	2,3%
... stosowałeś narkotyki klubowe, takie jak „Ecstasy”?	2022	98,9%	0,5%	0,0%	0,2%	0,0%	0,4%
	2021	97,6%	1,7%	0,5%	0,1%	0,1%	0,0%
	2020	97,3%	1,3%	0,7%	0,2%	0,2%	0,4%
... zażyłeś dopalacz?	2022	98,9%	0,5%	0,2%	0,2%	0,0%	0,2%
	2021	99,2%	0,7%	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%
	2020	98,6%	0,7%	0,4%	0,2%	0,0%	0,2%
... wachałeś klej albo rozpuszczalnik lub wdychałeś zawartość aerozoli lub sprayów, aby się odurzyć?	2022	96,4%	2,5%	0,0%	0,4%	0,0%	0,7%
	2021	97,1%	1,8%	0,4%	0,4%	0,0%	0,4%
	2020	98,2%	1,3%	0,2%	0,4%	0,0%	0,0%
... zażyłeś leki nieprzepisane Tobie przez lekarza w celu odurzenia się?	2022	96,2%	2,5%	0,7%	0,2%	0,0%	0,4%
	2021	97,1%	2,3%	0,1%	0,2%	0,0%	0,2%
	2020	97,0%	1,6%	0,5%	0,2%	0,4%	0,4%

Uwaga:

W wierszach podane są procenty wskaźników poszczególnych kategorii częstości, częstości te sumują się w wierszach do 100%. Linie pionowe rozgraniczają odpowiedzi (częstości), które uznaje się za bezpieczne od tych, które wskazują na istnienie ryzyka.

Czynniki ochronne i ryzyka nadużywania substancji dla uczniów klas IV-VI szkół podstawowych

Tabela 7.

Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 321; 2021: N = 414; 2020: N = 217), uczniowie klas IV-VI

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Porażki szkolne	2022	-			2,2	1,2	0,6
	2021	-	1	1 - 4	2,2	1,2	0,5
	2020	-			2,1	1,0	0,5
Ryzyka: Brak zaangażowania w naukę szkolną	2022	0,78			2,1	1,0	0,6
	2021	0,71	6	1 - 4	2,1	1,0	0,5
	2020	0,72			1,9	0,6	0,5
Ryzyka: Przemoc i brak akceptacji w szkole	2022	0,61			1,7	0,3	0,7
	2021	0,48	3	1 - 4	1,4	-0,1	0,6
	2020	0,47			1,4	-0,2	0,5
Ochrony: Uznanie i bezpieczeństwo	2022	0,66			2,7	-0,5	0,5
	2021	0,61	6	1 - 4	2,9	-0,1	0,4
	2020	0,72			3,0	0,0	0,4

Szkolne czynniki ryzyka dla uczniów klas IV-VI szkoły podstawowej wiążą się przede wszystkim z licznymi ocenami niedostatecznymi oraz brakiem zaangażowania w naukę szkolną – absencjami, wagarami i ogólnie przekonaniem, że chodzenie do szkoły jest nieprzyjemne i nie ma sensu. W porównaniu do wyników badań z lat 2020 i 2021 wyniki aktualne są tu bardziej negatywne, szczególnie dotyczy to braku zaangażowania w naukę szkolną. Co niepokoi najbardziej to, że przemoc i brak akceptacji w szkole, które były w poprzednich badaniach, stały się zauważalnym ryzykiem. Podobnie, czynnik ochronny w postaci poczucia uznania i bezpieczeństwa w szkole, który poprzednio budził zastrzeżeń, aktualnie jest na nieakceptowalnie niskim poziomie. W opinii uczniów, szkoły nie zapewniają im poczucia uznania i bezpieczeństwa.

Tabela 8.

Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 321; 2021: N = 414; 2020: N = 217), uczniowie klas IV-VI

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Brak nadzoru rodzicielskiego	2022	0,85	6	1 - 4	1,8	0,5	0,6
	2021	0,78			1,8	0,4	0,5
	2020	0,78			1,6	-0,2	0,5
Ryzyka: Pozytywne nastawienie rodziców do używania narkotyków	2022	0,84	3	1 - 4	1,2	-0,5	0,5
	2021	0,78			1,1	-0,6	0,4
	2020	0,69			1,1	-0,7	0,4
Ryzyka: Postawy rodzicielskie sprzyjające zachowaniom antyspołecznym	2022	0,74	3	1 - 4	1,8	0,6	0,8
	2021	0,70			1,7	0,4	0,7
	2020	0,69			1,6	0,1	0,6
Ryzyka: Przemoc w stosunku do dziecka	2022	0,62	4	1 - 4	1,5	0,1	0,7
	2021	0,64			1,3	-0,3	0,5
	2020	0,64			1,3	-0,3	0,5
Ochronny: Przywiązanie do rodziców	2022	0,81	4	1 - 4	3,3	0,4	0,7
	2021	0,81			3,3	0,6	0,6
	2020	0,79			3,4	0,7	0,6
Ochronny: Wsparcie i uznanie rodzicielskie	2022	0,91	9	1 - 4	3,1	0,2	0,7
	2021	0,90			3,1	0,2	0,6
	2020	0,90			3,2	0,4	0,5

Ogólnie w tej grupie wiekowej czynniki rodzinne są raczej pozytywne, dzieci są właściwie nadzorowane i wspierane przez swoich rodziców, jednak podobnie badania w roku poprzednim pojawiły się dwa niepokojące wyniki. Uczniowie przyznali się do jeszcze mniejszego niż w roku 2021, nadzoru jaki mają nad nimi rodzice, a w badanej próbie w jeszcze większej niż rok temu liczbie pojawili się uczniowie, którzy uważają, że ich rodzice pobłażaliby ich zachowaniom antyspołecznym. Wyniki te warto mieć na uwadze i odnieść się do nich w kontaktach z rodzicami, np. w trakcie zebrań rodziców.

Tabela 9.

Rówieśnicze czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 321; 2021: N = 414; 2020: N = 217), uczniowie klas IV-VI

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Przemoc i brak akceptacji rówieśników	2022	0,69	4	1 - 4	2,0	0,8	0,8
	2021	0,55			1,8	0,5	0,8
	2020	0,57			1,6	0,2	0,6
Ochronny: Aprobata za zaangażowanie społeczne	2022	0,66	3	1 - 4	2,7	-0,5	0,4
	2021	0,93			2,7	-0,5	0,6
	2020	0,72			2,8	-0,3	0,6

Co niepokojące, w badanej grupie dzieci rówieśnicze czynniki ryzyka zostały oszacowane drugi rok z rzędu na wyższym poziomie niż w poprzednim badaniu, przemoc i brak akceptacji rówieśników, które w roku 2020 praktycznie nie występowały pojawiły się w większym nasileniu. Podobnie jak rok temu, źle jest także z czynnikami ochronnymi, dzieci nie są zaangażowane prospołecznie i nie cenią szczególnie u rówieśników takiego zaangażowania.

Tabela 10.

Indywidualne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 321; 2021: N = 414; 2020: N = 217), uczniowie klas IV-VI

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Postrzegane niskie ryzyko zażywania narkotyków	2022	0,92	5	1 - 4	1,7	0,3	0,9
	2021	0,85			1,5	0,1	0,7
	2020	0,80			1,4	-0,2	0,6
Ryzyka: Smutek	2022	0,92	6	1 - 4	1,9	0,7	0,9
	2021	0,94			1,8	0,5	0,8
	2020	0,94			1,6	0,2	0,7
Ochronny: Wiara w porządek moralny	2022	0,74	5	1 - 4	3,0	0,0	0,7
	2021	0,68			3,2	0,3	0,5
	2020	0,66			3,3	0,4	0,5
Ochronny: Samoocena	2022	0,90	3	1 - 4	3,0	-0,1	0,8
	2021	0,92			3,0	0,1	0,7
	2020	0,92			3,1	0,2	0,6
Ochronny: Pozytywna reakcja na porażki	2022	0,24	4	1 - 4	2,7	-0,5	0,5
	2021	0,39			2,8	-0,4	0,5
	2020	0,40			2,8	-0,4	0,4
Ochronny: Odporność psychiczna	2022	0,73	3	1 - 4	2,9	-0,2	0,6
	2021	0,71			2,9	-0,2	0,5
	2020	0,71			3,0	-0,1	0,5
Ochronny: Uogólnione poczucie skuteczności	2022	0,76	4	1 - 4	2,9	0,2	0,6
	2021	0,79			2,9	-0,1	0,5
	2020	0,77			3,0	-0,1	0,4

Indywidualne czynniki ryzyka w tej grupie wiekowej nie wiążą się silnie z narkotykami, dzieci spostrzegają ryzyko zażywania substancji jako wysokie, ale warto podkreślić, że postawy w porównaniu do lat poprzednich pojawiła się zauważalna grupa uczniów, którzy lekceważą to ryzyko. W miarę spokojnie jest z pozostałymi czynnikami, wartym przyjrzenia się i ewentualnej interwencji jest wynik dotyczący pozytywnej reakcji na porażki, która jest stosunkowo słaba, ale z drugiej strony wskaźnik tego czynnika jest mało rzetelny, co wynika z niespójnego odpowiadania na pytania – dzieci deklarowały, że porażki zarówno odbierają pozytywnie, jako wskazówki, czego powinny się jeszcze nauczyć, jak i negatywnie, jako wskazówki na temat tego, jakich aktywności powinny unikać. Wartości wskaźników wszystkich wymienionych czynników nie różnią się od wartości z badań w roku 2020 i 2021.

Bardzo niepokoi natomiast spory wzrost poziomu smutku, którego wskaźnik tylko uwagi na niekliniczny charakter badania nie jest interpretowany jako depresyjność. Dobrostan psychiczny tych uczniów był niski w 2021 roku a aktualnie jest jeszcze niższy. Sytuacja wymaga bardzo stanowczych działań naprawczych, których zarys znajduje się w dalszej części raportu.

Czynniki ochronne i ryzyka nadużywania substancji dla uczniów klas VII-VIII szkół podstawowych

Tabela 11.

Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Spostrzegana dostępność narkotyków	2022	0,90			1,8	0,4	0,8
	2021	0,90	5	1 - 4	1,6	0,2	0,6
	2020	0,89			1,6	0,1	0,7
Ryzyka: Lokalne normy społeczne sprzyjające używaniu narkotyków	2022	0,78			1,7	0,3	0,6
	2021	0,85	5	1 - 4	1,7	0,3	0,7
	2020	0,81			1,7	0,3	0,7
Ochronny: Nagradzanie za zachowania normatywne	2022	0,84			2,4	-1,0	0,8
	2021	0,81	3	1 - 4	2,5	-0,9	0,8
	2020	0,76			2,5	-0,9	0,7
Ochronny: Zorganizowana aktywność młodzieży	2022	0,88			3,1	0,1	0,6
	2021	0,88	8	1 - 4	3,1	0,2	0,6
	2020	0,80			2,7	-0,6	0,6

W przypadku uczniów najstarszych klas w szkołach podstawowych społecznościowe czynniki ryzyka, kolejny raz, zostały oszacowane na granicznym poziomie pomiędzy brakiem ryzyka, a wnioskiem o istnieniu tego zagrożenia. Nieco niepokoją lokalne normy społeczne sprzyjające używaniu narkotyków – uczniowie nie odczuwają wystarczającej kontroli i dezaprobaty dla zażywania narkotyków ze strony osób dorosłych w miejscu ich zamieszkania. Znacznie gorzej jest z czynnikami ochronnymi, nagradzaniem przez osoby dorosłe w miejscu zamieszkania za zachowania społecznie pożądane oraz ze zorganizowaną aktywnością młodzieży. Tu wyniki są wręcz rozpaczliwie złe, bo o jedno odchylenie standardowe poniżej wartości referencyjnej punktu odsiewowego. Wyniki te są niemal identyczne z tymi sprzed roku.

Tabela 12.

Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Porażki szkolne	2022	-			2,3	1,3	0,6
	2021	-	1	1 - 4	2,2	1,2	0,6
	2020	-			2,2	1,1	0,7
Ryzyka: Brak zaangażowania w naukę szkolną	2022	0,70			2,3	1,4	0,5
	2021	0,71	6	1 - 4	2,2	1,2	0,5
	2020	0,72			2,2	1,2	0,6
Ryzyka: Przemoc i brak akceptacji w szkole	2022	0,51			2,0	0,8	0,8
	2021	0,48	3	1 - 4	1,6	0,2	0,6
	2020	0,47			1,6	0,1	0,7
Ochrony: Uznanie i bezpieczeństwo	2022	0,68			2,5	-0,8	0,5
	2021	0,61	6	1 - 4	2,8	-0,3	0,4
	2020	0,72			2,8	-0,4	0,5

Wszystkie szkolne czynniki ryzyka są dla uczniów najstarszych klas szkoły podstawowej bardzo wysokie i wiążą się przede wszystkim z licznymi ocenami niedostatecznymi oraz brakiem zaangażowania w naukę. Przemoc i brak akceptacji w szkole, które nie były problemem w 2020 i 2021 roku, także pojawiają się w natężeniu znacznie większym niż akceptowalne. A co więcej młodzież nie jest w wystarczającym stopniu chroniona przez uznanie i poczucie bezpieczeństwa w szkole.

Tabela 13.

Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Rodzinna historia ryzykownych zachowań związanych z używkami i zachowaniami antyspołecznymi	2022	0,71	5	1 - 4	1,3	-0,4	0,4
	2021	0,73			1,2	-0,4	0,4
	2020	0,66			1,2	-0,4	0,4
Ryzyka: Brak nadzoru rodzicielskiego	2022	0,85	6	1 - 4	2,1	1,0	0,7
	2021	0,78			2,0	0,8	0,5
	2020	0,78			1,9	0,6	0,6
Ryzyka: Pozytywne nastawienie rodziców do używania narkotyków	2022	0,84	3	1 - 4	1,2	-0,5	0,5
	2021	0,78			1,2	-0,5	0,5
	2020	0,69			1,2	-0,6	0,4
Ryzyka: Postawy rodzicielskie sprzyjające zachowaniom antyspołecznym	2022	0,74	3	1 - 4	1,8	0,6	0,7
	2021	0,70			1,8	0,6	0,8
	2020	0,69			1,7	0,3	0,7
Ryzyka: Przemoc w stosunku do dziecka	2022	0,62	4	1 - 4	1,5	0,0	0,6
	2021	0,64			1,4	-0,1	0,6
	2020	0,64			1,5	-0,1	0,6
Ochronny: Przywiązanie do rodziców	2022	0,86	4	1 - 4	3,0	0,0	0,9
	2021	0,81			3,1	0,1	0,8
	2020	0,79			2,9	-0,1	0,8
Ochronny: Wsparcie i uznanie rodzicielskie	2022	0,94	9	1 - 4	2,9	-0,1	0,8
	2021	0,90			2,9	-0,1	0,7
	2020	0,90			2,9	-0,2	0,7

Ogólnie w tej grupie wiekowej czynniki rodzinne, podobnie jak w poprzednich latach, nie wzbudzają alarmu, z jednym wyjątkiem. Bardzo niepokoi wysoki wskaźnik braku nadzoru rodzicielskiego. Podobnie jak rok temu niepokoi stosunkowo duża grupa uczniów, którzy uważają, że ich rodzice pobłażaliby ich zachowaniom antyspołecznym. Wyniki te warto mieć na uwadze i odnieść się do nich w kontaktach z rodzicami, np. w trakcie zebrań rodziców. Konieczne jest zachęcenie rodziców do zaangażowania się w życie ich nastoletnich dzieci.

Tabela 14.

Rówieśnicze czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Zażywanie narkotyków przez rówieśników	2022	0,89	5	1 - 4	1,6	0,2	0,8
	2021	0,90			1,5	0,0	0,8
	2020	0,89			1,6	0,1	0,8
Ryzyka: Kontakty z rówieśnikami przejawiającymi zachowania antyspołeczne	2022	0,87	4	1 - 4	1,4	-0,1	0,7
	2021	0,89			1,4	-0,3	0,6
	2020	0,85			1,4	-0,2	0,7
Ryzyka: Aprobata za zaangażowanie antyspołeczne	2022	0,90	3	1 - 4	1,5	0,0	0,7
	2021	0,93			1,4	-0,1	0,6
	2020	0,92			1,5	-0,1	0,6
Ryzyka: Przemoc i brak akceptacji rówieśników	2022	0,61	4	1 - 4	2,0	0,8	0,7
	2021	0,55			1,9	0,6	0,8
	2020	0,57			1,6	0,2	0,7
Ochronny: Aprobata za zaangażowanie społeczne	2022	0,75	3	1 - 4	2,7	-0,5	0,7
	2021	0,75			2,8	-0,4	0,6
	2020	0,72			2,7	-0,6	0,7
Ochronny: Kontakty z rówieśnikami przejawiającymi zachowania prospołeczne	2022	0,76	6	1 - 4	2,3	-1,1	0,7
	2021	0,75			2,5	-0,8	0,7
	2020	0,72			2,4	-1,0	0,7

Po raz kolejny, w badanej grupie młodzieży rówieśnicze czynniki ryzyka zostały oszacowane na bardzo niskim poziomie, tylko jeden z nich wykracza poza poziom akceptacji. Jednak, alarmujące jest, że w badanej grupie młodzieży, przemoc i brak akceptacji rówieśników, które 2020 roku były na niskim poziomie, po raz kolejny się nasiliły i są aktualnie na poziomie znacznie odstającym od przyjętego poziomu akceptacji.

Gorzej niż rok temu, jest też z czynnikami ochronnymi, wygląda na to, że sopocka młodzież nie jest zaangażowana prospołecznie i nie ceni u rówieśników takiego zaangażowania. Wniosek ten, po raz kolejny, może być punktem wyjścia dla zaprojektowania oddziaływań zarówno na poziomie poszczególnych szkół, jak i całego miasta.

Tabela 15.

Indywidualne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Buntowniczość	2022	0,79	3	1 - 4	2,0	0,8	0,8
	2021	0,76			1,9	0,7	0,8
	2020	0,75			1,9	0,6	0,8
Ryzyka: Postrzegane niskie ryzyko zażywania narkotyków	2022	0,92	5	1 - 4	1,9	0,6	1,0
	2021	0,85			1,7	0,4	0,9
	2020	0,80			1,6	0,1	0,8
Ryzyka: Pozytywna postawa do zażywania narkotyków	2022	0,91	4	1 - 4	1,7	0,4	0,9
	2021	0,86			1,6	0,2	0,8
	2020	0,83			1,5	0,0	0,7
Ryzyka: Pozytywne nastawienie do zachowań antyspołecznych	2022	0,82	4	1 - 4	2,1	0,9	0,7
	2021	0,75			2,0	0,8	0,7
	2020	0,70			1,8	0,5	0,7
Ryzyka: Smutek	2022	0,95	6	1 - 4	2,1	1,1	1,0
	2021	0,94			2,1	1,0	1,0
	2020	0,94			2,0	0,8	0,9
Ochronny: Wiara w porządek moralny	2022	0,62	5	1 - 4	2,7	-0,5	0,6
	2021	0,68			2,9	-0,2	0,6
	2020	0,66			2,9	-0,2	0,6
Ochronny: Zaangażowanie w pozytywne aktywności	2022	0,74	3	1 - 7	2,4	-1,0	0,9
	2021	0,65			2,3	-1,2	0,8
	2020	0,68			2,4	-1,0	0,9
Ochronny: Samoocena	2022	0,94	3	1 - 4	2,7	-0,5	0,9
	2021	0,92			2,8	-0,4	0,8
	2020	0,92			2,9	-0,1	0,8
Ochronny: Pozytywna reakcja na porażki	2022	-	4	1 - 4	2,6	-0,6	0,4
	2021	0,39			2,7	-0,5	0,5
	2020	0,40			2,7	-0,5	0,4
Ochronny: Odporność psychiczna	2022	0,73	3	1 - 4	2,6	-0,6	0,7
	2021	0,71			2,8	-0,3	0,6
	2020	0,71			2,8	-0,4	0,6
Ochronny: Uogólnione poczucie skuteczności	2022	0,83	4	1 - 4	2,8	-0,4	0,7
	2021	0,79			2,9	-0,2	0,6
	2020	0,77			2,8	-0,4	0,6
Ochronny: Przekonanie o modyfikowalności charakteru	2022	0,32	4	1 - 4	2,8	-0,3	0,5
	2021	0,63			2,9	-0,3	0,5
	2020	0,66			3,0	0,0	0,6
Ochronny: Wsparcie społeczne	2022	0,89	2	1 - 4	2,9	-0,1	0,9
	2021	0,86			3,0	0,0	0,8
	2020	0,88			3,0	0,1	0,8

Indywidualne czynniki ryzyka w tej grupie młodzieży w badaniu z 2020 rok nie wiązały się bezpośrednio z narkotykami, na poziomie całego miasta najstarsza młodzież ze szkół podstawowych

miła odpowiednio negatywną postawę do narkotyków i realistycznie postrzegają ryzyka związane z ich zażywaniem. Niestety to się zmieniło na gorsze w 2021 a w aktualnym badaniu jest jeszcze gorzej i postawy do narkotyków nie są tak negatywne, jak być powinny.

Podobnie jak w badaniach z 2020 i 2021, wyzwaniem są naturalna dla tego wieku podniesiona buntowniczność i związana z nią podwyższona akceptacja dla zachowań antyspołecznych, ale – nawet bardziej niż w roku poprzednim – szczególnej troski wymaga podwyższony wynik smutku, którego tylko z uwagi na niekliniczny charakter badania nie nazywamy depresyjnością. W tej bardzo rzetelnej skali aż 14% uczniów uzyskało wynik 3,5 i wyższy, co jest wynikiem bardzo wysokim i wpisuje się w dobrze znany psychologom szkolnym obraz klinicznym młodzieńczej depresji. Z obrazem tym korespondują stosunkowo niskie poziomy indywidualnych czynników ochronnych, szczególnie zaangażowania w pozytywne aktywności oraz stosunkowo niskie poczucie własnej skuteczności, niska odporność psychiczna oraz mało konstruktywna reakcja na porażki. Najprostszym modelem podbudowywania i wzmacniania tych ochronnych zasobów są różnego rodzaju konstruktywne zajęcia i aktywności w grupie rówieśniczej oraz zaangażowanie w pozytywne aktywności społeczne w społecznościach lokalnych i na takich formach oddziaływania należałoby się w pierwszej kolejności skupić. Równolegle niezbędne jest zapewnienie profesjonalnej pomocy psychiatrycznej i psychologicznej dla tych osób, które tego potrzebują.

Czynniki ochronne i ryzyka nadużywania substancji dla uczniów szkół ponadpodstawowych

Tabela 16.

Spółecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Spostrzegana dostępność narkotyków	2022	0,91			2,2	1,2	0,9
	2021	0,90	5	1 - 4	2,2	1,2	0,8
	2020	0,89			2,3	1,3	0,8
Ryzyka: Lokalne normy społeczne sprzyjające używaniu narkotyków	2022	0,82			2,3	1,4	0,9
	2021	0,85	5	1 - 4	2,3	1,4	0,8
	2020	0,81			2,4	1,5	0,7
Ochronny: Nagradzanie za zachowania normatywne	2022	0,82			2,3	-1,1	0,8
	2021	0,81	3	1 - 4	2,4	-1,1	0,8
	2020	0,76			2,5	-0,9	0,8
Ochronny: Zorganizowana aktywność młodzieży	2022	0,86			2,9	-0,2	0,6
	2021	0,88	8	1 - 4	3,0	-0,1	0,6
	2020	0,80			2,6	-0,6	0,6

Podobnie jak rok temu, w przypadku uczniów szkół ponadpodstawowych społecznościowe czynniki ryzyka są na bardzo niepokojących poziomach. Zarówno stosunkowo duża dostępność narkotyków, jak i lokalne normy sprzyjające używaniu narkotyków bardzo odstają od pożądanych poziomów referencyjnych. Podobnie źle jest z czynnikami ochronnymi, nagradzaniem przez osoby dorosłe w miejscu zamieszkania za zachowania społecznie pożądane oraz ze zorganizowaną aktywnością młodzieży. Jak ilustruje to Tabela 17, również w badaniu tegorocznym, nie ma znaczących

różnic w ocenie społecznościowych ryzyk i czynników ochronnych pomiędzy grupami uczniów mieszkających na stałe w Sopocie a dojeżdżających do sopockich szkół z innych miejscowości.

Tabela 17.

Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych w podziale na grupy ze względu na miejsce zamieszkania

Czynniki	Rok badania	Sopot		Gdańsk lub Gdynia		Inna miejscowość	
		(2022: N = 112) (2021: N = 183) (2020: N = 116)		(2022: N = 348) (2021: N = 491) (2020: N = 393)		(2022: N = 93) (2021: N = 153) (2020: N = 101)	
		M	SD	M	SD	M	SD
Ryzyka: Spostrzegana dostępność narkotyków	2022	2,3	0,9	2,2	0,9	2,1	0,9
	2021	2,3	0,8	2,2	0,8	2,2	0,8
	2020	2,2	0,8	2,3	0,8	2,3	0,8
Ryzyka: Lokalne normy społeczne sprzyjające używaniu narkotyków	2022	2,3	0,8	2,3	0,8	2,3	0,8
	2021	2,3	0,8	2,4	0,8	2,3	0,8
	2020	2,3	0,7	2,5	0,7	2,4	0,8
Ochronny: Nagradzanie za zachowania normatywne	2022	2,3	0,8	2,3	0,8	2,4	0,9
	2021	2,4	0,8	2,3	0,7	2,5	0,8
	2020	2,5	0,8	2,4	0,7	2,6	0,8
Ochronny: Zorganizowana aktywność młodzieży	2022	2,9	0,6	2,9	0,6	2,9	0,6
	2021	3,1	0,6	3,0	0,6	2,9	0,6
	2020	2,7	0,6	2,6	0,7	2,7	0,6

Tabela 18.

Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Porażki szkolne	2022	-			2,3	1,3	0,6
	2021	-	1	1 - 4	2,2	1,1	0,5
	2020	-			2,2	1,1	0,6
Ryzyka: Brak zaangażowania w naukę szkolną	2022	0,67			2,5	1,7	0,5
	2021	0,71	6	1 - 4	2,4	1,6	0,5
	2020	0,72			2,2	1,2	0,5
Ryzyka: Przemoc i brak akceptacji w szkole	2022	0,44			1,7	0,4	0,7
	2021	0,48	3	1 - 4	1,6	0,2	0,6
	2020	0,47			1,6	0,1	0,6
Ochrony: Uznanie i bezpieczeństwo	2022	0,70			2,7	-0,5	0,5
	2021	0,61	6	1 - 4	2,7	-0,5	0,5
	2020	0,72			3,0	-0,1	0,5

W porównaniu do wyników badania zeszłorocznego (które były gorsze niż te z 2020 roku), pogorszyły się wskaźniki szkolnych czynników ryzyka dla uczniów szkół ponadpodstawowych, które są bardzo wysokie i wiążą się przede wszystkim z licznymi ocenami niedostatecznymi oraz brakiem zaangażowania w naukę. Podobnie jak w przypadku uczniów ze szkół podstawowych, przemoc i brak

akceptacji w szkole również stały się problemem, wskaźnik jest pozytywny i ma wartość, która sygnalizuje możliwość dalszego pogarszania się sytuacji, jeśli nie zostaną podjęte stanowcze środki zaradcze. Nie pogorszyło się odczuwane przez uczniów uznanie ze strony szkoły i nauczycieli, ale jest na nieakceptowalnie wysokim poziomie podobnie jak poczucie bezpieczeństwa w trakcie uczestniczenia w zajęciach szkolnych.

Tabela 19.

Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Rodzinna historia ryzykownych zachowań związanych z używkami i zachowaniami antyspołecznym	2022	0,71			1,4	-0,1	0,5
	2021	0,73	5	1 - 4	1,5	0,0	0,6
	2020	0,66			1,6	0,2	0,6
Ryzyka: Brak nadzoru rodzicielskiego	2022	0,76			2,2	1,2	0,6
	2021	0,78	6	1 - 4	2,2	1,2	0,5
	2020	0,78			2,1	1,1	0,6
Ryzyka: Pozytywne nastawienie rodziców do używania narkotyków	2022	0,79			1,6	0,1	0,7
	2021	0,78	3	1 - 4	1,6	0,2	0,7
	2020	0,69			1,6	0,2	0,7
Ryzyka: Postawy rodzicielskie sprzyjające zachowaniom antyspołecznym	2022	0,70			1,9	0,6	0,7
	2021	0,70	3	1 - 4	1,8	0,5	0,7
	2020	0,69			1,7	0,3	0,6
Ryzyka: Przemoc w stosunku do dziecka	2022	0,59			1,6	0,1	0,6
	2021	0,64	4	1 - 4	1,5	-0,1	0,6
	2020	0,64			1,5	0,0	0,6
Ochronny: Przywiązanie do rodziców	2022	0,80			2,8	-0,3	0,8
	2021	0,81	4	1 - 4	2,9	-0,2	0,8
	2020	0,79			2,9	-0,2	0,8
Ochronny: Wsparcie i uznanie rodzicielskie	2022	0,90			2,8	-0,4	0,7
	2021	0,90	9	1 - 4	2,8	-0,3	0,6
	2020	0,90			2,8	-0,4	0,7

Podobnie jak w przypadku wyników sprzed dwóch lat i sprzed roku, w czynnikach rodzinnych niepokoi wysoki wskaźnik braku nadzoru rodzicielskiego oraz stosunkowo niskie wskaźniki przywiązania i bliskości do rodziców oraz wsparcia i uznania rodzicielskiego. Te trzy wyniki składają się na obraz nieco pozostawionych samym sobie młodych ludzi w bardzo trudnym dla nich okresie rozwojowym. Zachęcenie rodziców do zaangażowania się w życie ich nastoletnich dzieci oraz wyposażenie ich w kompetencje pozwalające na takie zaangażowanie wydaje się pilną potrzebą.

Tabela 20.

Rówieśnicze czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Zażywanie narkotyków przez rówieśników	2022	0,88	5	1 - 4	2,4	1,5	0,9
	2021	0,90			2,3	1,3	1,0
	2020	0,89			2,6	1,8	0,9
Ryzyka: Kontakty z rówieśnikami przejawiającymi zachowania antyspołeczne	2022	0,88	4	1 - 4	1,6	0,1	0,8
	2021	0,89			1,4	-0,2	0,7
	2020	0,85			1,4	-0,1	0,7
Ryzyka: Aprobata za zaangażowanie antyspołeczne	2022	0,92	3	1 - 4	1,7	0,4	0,8
	2021	0,93			1,7	0,3	0,7
	2020	0,92			1,8	0,4	0,7
Ryzyka: Przemoc i brak akceptacji rówieśników	2022	0,44	4	1 - 4	1,6	0,2	0,6
	2021	0,55			1,6	0,2	0,7
	2020	0,57			1,4	-0,1	0,5
Ochronny: Aprobata za zaangażowanie społeczne	2022	0,75	3	1 - 4	2,4	-0,9	0,7
	2021	0,75			2,8	-0,3	0,6
	2020	0,72			2,8	-0,4	0,6
Ochronny: Kontakty z rówieśnikami przejawiającymi zachowania prospołeczne	2022	0,75	6	1 - 4	2,7	-0,5	0,7
	2021	0,75			2,5	-0,9	0,7
	2020	0,72			2,6	-0,7	0,7

Podobnie jak w latach ubiegłych, bardzo niepokojące w badanej grupie młodzieży jest to, że znają licznych rówieśników, którzy zażywają narkotyki. Nie łagodzi tego nawet bardzo pozytywny wynik dotyczący sporadycznych kontaktów z rówieśnikami przejawiającymi zachowania antyspołeczne. Nie najlepiej jest też z czynnikami ochronnymi – w kolejnym już badaniu wygląda na to, że sopocka młodzież licealna nie jest zaangażowana prospołecznie i nie ceni u rówieśników takiego zaangażowania. Ponieważ wniosek ten powtarza się – podobny dotyczył uczniów najstarszych uczniów szkół podstawowych – może to być punktem wyjścia dla zaprojektowania działań zarówno na poziomie poszczególnych szkół, jak i całego miasta.

Tabela 21.

Indywidualne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Buntowniczość	2022	0,77	3	1 - 4	2,1	1,0	0,8
	2021	0,76			2,0	0,9	0,8
	2020	0,75			2,0	0,8	0,8
Ryzyka: Postrzegane niskie ryzyko zażywania narkotyków	2022	0,85	5	1 - 4	1,7	0,8	0,8
	2021	0,85			2,0	0,8	0,7
	2020	0,80			1,9	0,7	0,6
Ryzyka: Wczesne rozpoczęcie zażywania narkotyków oraz zachowań antyspołecznych	2022	0,75	7	1 - 4	1,8	0,4	0,7
	2021	0,86			1,7	0,4	0,6
	2020	0,83			1,9	0,6	0,6
Ryzyka: Pozytywna postawa do zażywania narkotyków	2022	0,87	4	1 - 4	2,1	1,0	0,8
	2021	0,75			2,1	1,0	0,8
	2020	0,70			2,1	1,1	0,7
Ryzyka: Pozytywne nastawienie do zachowań antyspołecznych	2022	0,77	4	1 - 4	2,1	0,9	0,7
	2021	0,94			2,0	0,8	0,6
	2020	0,94			2,0	0,8	0,6
Ryzyka: Smutek	2022	0,95	6	1 - 4	2,5	1,6	1,0
	2021	0,68			2,4	1,5	1,0
	2020	0,66			2,3	1,3	0,9
Ochronny: Wiara w porządek moralny	2022	0,61	5	1 - 4	2,7	-0,6	0,5
	2021	0,65			2,8	-0,3	0,5
	2020	0,68			2,9	-0,2	0,5
Ochronny: Zaangażowanie w pozytywne aktywności	2022	0,61	3	1 - 7	2,0	-1,7	0,8
	2021	0,92			2,0	-1,7	0,8
	2020	0,92			2,2	-1,5	0,8
Ochronny: Samoocena	2022	0,94	3	1 - 4	2,6	-0,6	0,9
	2021	0,39			2,7	-0,5	0,8
	2020	0,40			2,8	-0,4	0,8
Ochronny: Pozytywna reakcja na porażki	2022	0,27	4	1 - 4	2,7	-0,6	0,4
	2021	0,71			2,7	-0,5	0,5
	2020	0,71			2,8	-0,4	0,5
Ochronny: Odporność psychiczna	2022	0,79	3	1 - 4	2,8	-0,4	0,6
	2021	0,79			2,8	-0,3	0,6
	2020	0,77			2,9	-0,3	0,6
Ochronny: Uogólnione poczucie skuteczności	2022	0,81	4	1 - 4	2,8	-0,3	0,7
	2021	0,63			2,9	-0,2	0,6
	2020	0,66			2,9	-0,1	0,6
Ochronny: Przekonanie o modyfikowalności charakteru	2022	0,87	4	1 - 4	2,9	-0,2	0,6
	2021	0,86			3,0	-0,1	0,6
	2020	0,88			3,0	0,0	0,6
Ochronny: Wsparcie społeczne	2022	0,91	2	1 - 4	3,0	0,0	0,9
	2021	0,76			3,2	0,3	0,8
	2020	0,75			3,3	0,5	0,8

Bardzo podobnie jak wynikało to z badań z 2020 i 2021 roku, indywidualne czynniki ryzyka w grupie młodzieży ze szkół ponadpodstawowych wiążą się bezpośrednio z narkotykami. Grupa ta ma

niepokojąco indyferentną postawę do narkotyków i mało realistycznie postrzega ryzyka związane z ich zażywaniem.

Podobnie jak rok temu, poważnym wyzwaniem w tej grupie wiekowej są natomiast duże problemy z pozytywnym zaangażowaniem w aktywności oraz negatywne nastroj i samoocena, niskie poczucie własnej skuteczności oraz niekonstruktywne reakcje na porażki. Na poziomie średnich grupowych licealiści nie różnią się tu od kolegów i koleżanek z najstarszych klas szkół podstawowych. Może są tylko jeszcze bardziej smutni (jedna czwarta z nich deklaruje, że jest smutna niemal każdego dnia) i mniej pozytywni w spostrzeganiu siebie. Podobnie, jak w przypadku młodszej młodzieży i tu najprostszym sposobem podbudowywania i wzmacniania ochronnych zasobów. Ja powinny być różnego rodzaju konstruktywne zajęcia i aktywności w grupach rówieśniczych i na animowaniu takich form oddziaływania należałoby się w pierwszej kolejności skupić. Niezbędne jest także zapewnienie profesjonalnej pomocy psychiatrycznej i psychologicznej dla tych osób, które tego potrzebują.

Rozpowszechnienie Negatywnego nastawienia do osób LBGTQ oraz Przemocy w stosunku do osób LBGTQ w opiniach uczniów klas VII-VIII oraz uczniów szkół ponadpodstawowych

Tabela 22.

Porównanie uczniów klas VII i VIII szkół ze szkół podstawowych (2022: N = 252; 2021: N = 242) oraz uczniów sopockich szkół ponadpodstawowych (2022: N = 553; 2021: N = 827) pod względem Negatywnego nastawienia do osób LBGTQ oraz Przemocy w stosunku do osób LBGTQ

Czynniki	Rok	Poziom szkoły	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Negatywne nastawienie do osób LBGTQ	2022	SP VII-VIII*	0,77	6	1 - 4	2,3	1,3	0,6
		SPP*				1,9	0,6	0,6
	2021	SP VII-VIII	0,80			2,0	0,9	0,5
		SPP				1,8	0,5	0,5
Przemoc w stosunku do osób LBGTQ	2022	SP VII-VIII	0,84	3	1 - 4	1,7	0,3	0,8
		SPP				1,5	0,1	0,6
	2021	SP VII-VIII	0,86			1,5	0,0	0,7
		SPP				1,4	-0,2	0,5

*SP VII-VIII – uczniowie klas VII i VIII w szkołach podstawowych; SPP – uczniowie szkół ponadpodstawowych

Jak ilustrują to Tabele 22 i 23, negatywne nastawienie do osób LBGTQ oraz przemoc w stosunku do tych osób są obecne w sopockich szkołach i nasiliły się w ostatnim roku. Oba te zjawiska występują w dużym nasileniu. Warto zwrócić uwagę na duże różnice pomiędzy poszczególnymi szkołami – różnice pomiędzy najbardziej przyjazną osobom LBGTQ szkołą, a najmniej przyjazną wyrażona w odchyleniach standardowych (efektu) są bardzo duże i wydają się powiększać, bo wynoszą 1,22 dla przemocy (rok temu było 0,70) i aż 1,40 dla negatywnego nastawienia do osób LBGTQ (rok temu było podobnie 1,50). Ta najbardziej przyjazna osobom LBGTQ szkoła może stać się wzorem i standardem, z którego miasto Sopot może skorzystać podejmując ewentualne interwencje w szkołach mniej przyjaznych.

Tabela. 23.

Odpowiedzi uczniów klas VII i VIII szkół ze szkół podstawowych (2022: N = 252; 2021: N = 242) oraz uczniów sopockich szkół ponadpodstawowych (2022: N = 553; 2021: N = 827) na pytania skal Negatywnego nastawienia do osób LBGQT oraz Przemocy w stosunku do osób LBGQT

Pozycje skali: Negatywne nastawienie do osób LBGQT	Rok	Poziom szkoły	Odpowiedzi			
			Zdecydowanie nie	Nie	Tak	Zdecydowanie tak
1. Negatywne nastawienie do osób LBGQT jest otwarcie wyrażane przez uczniów w mojej szkole.	2022	SP VII-VIII	26,6%	36,5%	19,0%	17,9%
		SPP	42,7%	35,8%	15,0%	6,5%
	2021	SP VII-VIII*	31,4%	47,5%	12,8%	8,3%
		SPP*	42,7%	43,7%	10,3%	3,4%
2. Uczniowie LBGQT są nękanymi przez rówieśników w mojej szkole.	2022	SP VII-VIII	24,6%	51,6%	14,3%	9,5%
		SPP	45,8%	43,2%	7,8%	3,3%
	2021	SP VII-VIII	34,7%	53,3%	8,3%	3,7%
		SPP	45,0%	49,8%	4,2%	1,0%
3. Negatywne nastawienie do osób LBGQT jest otwarcie wyrażane przez nauczycieli w mojej szkole.	2022	SP VII-VIII	28,6%	50,0%	13,9%	7,5%
		SPP	51,7%	38,0%	6,0%	4,3%
	2021	SP VII-VIII	38,0%	49,6%	8,7%	3,7%
		SPP	49,2%	46,0%	6,0%	0,6%
4. Uczniowie LBGQT są nękanymi przez nauczycieli w mojej szkole.	2022	SP VII-VIII	29,8%	55,6%	8,3%	6,3%
		SPP	53,3%	40,3%	4,0%	2,4%
	2021	SP VII-VIII	43,4%	51,2%	3,3%	2,1%
		SPP	50,4%	47,5%	1,9%	0,1%
5. Moja szkoła jest przyjaznym miejscem dla uczniów LBGQT. (R)	2022	SP VII-VIII	17,9%	30,6%	42,1%	9,5%
		SPP	7,9%	12,3%	52,1%	28%
	2021	SP VII-VIII	7,4%	23,1%	59,5%	9,9%
		SPP	3,5%	10,6%	56,2%	29,6%
6. Moja szkoła wychodzi naprzeciw potrzebom uczniów LBGQT. (R)	2022	SP VII-VIII	25,4%	46,8%	19,4%	8,3%
		SPP	14,6%	32,4%	36,2%	16,2%
	2021	SP VII-VIII	14,0%	45,9%	35,5%	4,5%
		SPP	9,4%	37,4%	35,7%	17,5%

... skali: Przemoc w stosunku do osób LGBTQ	Rok	Poziom szkoły	Odpowiedzi			
			Na pewno nie	Nie jestem pewny, ale chyba nie	Byłem świadkiem jednego takiego zdarzenia	Byłem świadkiem dwóch lub więcej takich zdarzeń
1. Czy byłeś / byłaś świadkiem sytuacji, że osoba (uczeń lub uczennica) z twojej szkoły została przez kogoś wyśmiana, wykluczona społecznie lub zwyzywana tylko dlatego, że jest osobą LGBTQ?	2022	SP VII-VIII*	46,4%	24,6%	17,1%	11,9%
		SPP*	50,3%	31,6%	11,9%	6,1%
	2021	SP VII-VIII	54,1%	30,6%	10,7%	4,5%
		SPP	59,1%	31,4%	5,7%	3,7%
2. Czy byłeś / byłaś świadkiem sytuacji, że osoba (uczeń lub uczennica) z twojej szkoły została przez kogoś uderzona, kopnięta lub pobita tylko dlatego, że jest osobą LGBTQ?	2022	SP VII-VIII	59,1%	31,0%	4,0%	6,0%
		SPP	72,5%	23,7%	1,8%	2,0%
	2021	SP VII-VIII	67,4%	27,3%	3,7%	1,7%
		SPP	77,0%	20,8%	1,3%	0,8%
3. Czy byłeś / byłaś świadkiem sytuacji, że własność osoby (ucznia lub uczennicy) z twojej szkoły została przez kogoś uszkodzona lub zniszczona tylko dlatego, że jest ona osobą LGBTQ?	2022	SP VII-VIII	59,9%	26,6%	7,1%	6,3%
		SPP	71,1%	24,4%	2,4%	2,2%
	2021	SP VII-VIII	67,4%	25,2%	4,5%	2,9%
		SPP	73,3%	23,8%	1,9%	1,0%

*SP VII-VIII – uczniowie klas VII i VIII w szkołach podstawowych; SPP – uczniowie szkół ponadpodstawowych;
(R) pozycje z kluczem odwrotnym dla skali Negatywne nastawienie do osób LGBTQ:

WYNIKI BADANIA NAUCZYCIELI I PRACOWNIKÓW SZKÓŁ

Czynniki ochronne i ryzyka nadużywania substancji dla uczniów klas I-III szkół podstawowych

Najmłodszy uczniowie nie wypełniali ankiety – oszacowania poziomów czynników ryzyka i ochronnych dokonaliśmy na podstawie wyników ankiet wypełnionych przez 40 wychowawców klas I-III.

Temperamentalne czynniki ryzyka uczniów klas I-III w szkołach podstawowych

Trzy typy temperamentu u dzieci, gdy występują w dużym nasileniu, wiążą się ryzykiem nadużywania substancji psychoaktywnych w przyszłości. Dzieci ekstrawertywne (dzieci aktywne) charakteryzują się wysokim poziomem aktywności, intensywnym poszukiwaniem przyjemności, niską nieśmiałością i wysoka impulsywnością. Dzieci o negatywnej afektywności (dzieci wrażliwe) charakteryzują się częstym przeżywaniem smutku, dyskomfortu, frustracji, strachu i trudnością z uspokojeniem się. Wreszcie, dzieci silnie się kontrolujące są często zahamowane, silnie skupiają uwagę na jednej czynności, czerpią przyjemność z aktywności o niskiej intensywności i są bardzo wrażliwe percepcyjnie. Każdy z tych temperamentów w dużym nasileniu w niesprzyjających warunkach sprzyja rozwojowi osobowości podatnej na nadużywanie substancji.

Zmierzenie poziomu każdej składowej temperamentu u każdego ucznia klas I-III wykraczało poza możliwości wychowawców w tych klasach, dlatego zastosowaliśmy bardzo zgrubny pomiar polegający na szacowaniu przez każdego wychowawcę odsetkach dzieci w ich klasach, charakteryzujących się każdym z trzech typów temperamentu. Wyniki tego szacowanie dokonane przez 25 wychowawców z sopockich podstawówek prezentuje Tabela 24.

Tabela 24.

Oceny częstości występowania w klasie dzieci charakteryzujących się łatwo uchwytnymi przejawami każdego z trzech typów temperamentu (2022: N = 40; 2021: N = 25; 2020: N = 40 wychowawców)

Ocena częstości występowania w klasie	Typ temperamentu								
	Dzieci aktywne			Dzieci wrażliwe			Dzieci kontrolujące się		
	2022	2021	2020	2022	2021	2020	2022	2021	2020
1. Żaden z uczniów	2,5%	0,0%	2,5%	0,0%	4,0%	2,5%	0,0%	-	0,0%
2. Pojedynczy uczniowie	7,5%	4,0%	0,0%	5,0%	56,0%	40,0%	22,5%	36,0%	7,5%
3. Około jednej czwartej (25%) uczniów	15,0%	16,0%	7,5%	10%	24,0%	25,0%	37,5%	20,0%	17,5%
4. Około połowy (50%) uczniów	22,5%	44,0%	12,5%	12,5%	12,0%	7,5%	25,0%	28,0%	37,5%
5. Około trzech czwartych (75%) uczniów	22,5%	16,0%	42,5%	32,5%	-	15,0%	7,5%	8,0%	22,5%
6. Niemal wszyscy	25,0%	16,0%	32,5%	37,5%	4,0%	7,5%	5,0%	4,0%	12,5%
7. Wszyscy uczniowie	5,0%	4,0%	2,5%	2,5%	-	2,5%	2,5%	4,0%	2,5%
Średnia	4,5	4,4	5,0	5,0	5,4	3,3	3,4	3,4	4,2
Odchylenie standardowe	1,5	1,2	1,1	1,2	1,0	1,5	1,2	1,4	1,2

Z każdym z trzech typów temperamentu wiąże się ryzyko nadużywania substancji w przyszłości, Jak interpretować wyniki z Tabeli 24? Wychowawcy dokonując oszacowania częstości występowania danego typu temperamentu dokonywali kategoryzacji znanych sobie dzieci. Można przyjąć, że zaliczali dziecko do kategorii odpowiednio aktywnych, wrażliwych lub kontrolujących się dopiero wtedy, gdy

dziecko takie przejawia w sposób przynajmniej umiarkowanie nasilony zachowania typowe dla każdego temperamentu, czyli jest, co najmniej przeciętne na pod względem nasilenia danego temperamentu. Odwołując się do Rysunku 2 można sobie wyobrazić, że jeśli nauczyciel zaliczył dziecko do danej kategorii, to jego nasilenie tego typu temperamentu jest gdzieś pomiędzy wynikiem przeciętnym a skrajnie wysokim – po prawej stronie od średniej. Ryzyko nadużywania substancji rośnie wraz ze wzrostem natężenia każdego z trzech temperamentów, ale możemy sobie uprościć rozumowanie nie tracąc dużo na precyzji wniosków i przyjąć, że szczególnie wysokim ryzykiem rozwinięcia nadużywania substancji obarczone jest około 20% osób, które charakteryzują, co najmniej przeciętnym natężeniem danego typu temperamentu. Uwaga ta dotyczy każdego typu temperamentu z osobna. Z rozumowania takiego wynika, że w tych klasach, w których wychowawcy wskazali wszystkich uczniów, jako charakteryzujących się, np. temperamentem ekstrawertywnym 20% dzieci jest w grupie ryzyka, a w tych klasach, w których było wskazanie na połowę uczniów – ryzyko może dotyczyć 10% wszystkich uczniów (20% z 50%). Analizując zebrane dane na poziomie miasta można zaryzykować oszacowanie, że temperamentalne ryzyko nauzywania substancji w przyszłości – podobnie jak w badaniach sprzed roku i dwóch lat – dotyczy około 10% uczniów najmłodszych klas szkół podstawowych. Pewnym sposobem spojrzenia na te oszacowania jest odniesienie ich do sytuacji braku jakichkolwiek danych na temat czynników ryzyka temperamentalnego, w takim razie musielibyśmy się posłużyć danymi epidemiologicznymi, które wskazują, że około 10% dorosłych Polaków niebezpiecznie używa substancji psychoaktywnych. Odpowiednie podejście pedagogiczne zarówno do dzieci bardzo impulsywnych, jak i nadmiernie wrażliwych oraz nadmiernie kontrolujących się musi być jednym z priorytetów oddziaływań profilaktycznych w tej grupie wiekowej.

Tabela 25.

Czynniki ryzyka i ochronne; uczniowie klas I-III w ocenie swoich wychowawców (2022: N = 40; 2021: N = 25; 2020: N = 40 wychowawców)

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Pozostawanie na marginesie grupy rówieśniczej	2022	0,62			2,1	0,2	0,7
	2021	-*	3	1 - 7	2,0	0,0	0,6
	2020	0,76			2,0	0,0	1,0
Ryzyka: Niepożądane zachowania w klasie	2022	0,92			2,3	0,3	0,7
	2021	-*	9	1 - 7	2,0	0,0	0,5
	2020	0,95			2,1	0,1	0,9
Ochronny: Pozytywny stosunek do szkoły	2022	0,81			5,2	0,2	1,0
	2021	-*	4	1 - 7	5,6	0,5	0,7
	2020	0,84			5,5	0,4	1,1
Ochronny: Pożądane zachowania w klasie	2022	0,92			4,2	-0,7	1,1
	2021	-*	12	1 - 7	3,8	-1,0	1,1
	2020	0,93			4,0	-0,8	1,2
Ochronny: Zaangażowanie rodziców	2022	0,90			4,7	-0,3	10,7
	2021	-*	8	1 - 7	4,8	-0,2	1,0
	2020	0,89			5,1	0,1	1,1

*zbyt mała liczebność próbki do wiarygodnego oszacowania rzetelności skali

Poza wymienionymi wcześniej ryzykami związanymi z temperamentalną podatnością na uczenie się niebezpiecznych zachowań związanych z substancjami psychoaktywnymi, uczniowie najmłodszych klas szkół podstawowych wydają się być stosunkowo – w uśrednionej ocenie swoich wychowawców – bezpieczni. Cieszy pozytywny stosunek do szkoły oraz zaangażowanie rodziców, ale

wskaźniki te są w bieżącym badaniu niższe niż latach ubiegłych i warto ustalić, czy ten – na razie niewielki – spadek jest tylko anomalią statystyczną, czy stoi za nim realne pogorszenie zachowania dzieci w trakcie zajęć oraz zmniejszenie zaangażowania rodziców. Za tym, że zmiana może być realna przemawia też niewielkie, ale zauważalne pogorszenie się wskaźników ryzyka: pozostawania na marginesie grupy rówieśniczej oraz negatywne zachowania w klasie.

Z prezentowanych w Tabeli 25 wyników, szczególnie warty monitorowania jest po raz kolejny ujawniony niski poziom oszacowanych pożądanych zachowań w klasie. W uśrednionych ocenach swoich wychowawców tylko nieco więcej niż połowa uczniów została zaliczona do grona dzieci zaangażowanych w takie zachowania. W Tabeli 26 prezentujemy szczegółowe oszacowania wychowawców, jak widać to na przykład po odsetku ocen maksymalnych, szczególnie słabo dzieci radzą sobie z podporządkowaniem się zasadom lekcji prowadzonych w klasie i zarządzaniem relacjami z rówieśnikami. Pogorszenie się zachowań w klasie jest zapewne wynikiem okresu nauki zdalnej, dzieci z najmłodszych klas nie miały okazji od początku swojego pobytu w szkole nauczyć się zasad zachowania w klasie. Ten deficyt jednak łatwo nadrobić. Bardziej martwią wysokie oceny nasilenia konfliktów rówieśniczych oraz niskie oceny częstości pozytywnych zachowań rywalizacyjnych oraz częstości umiejętności rozwiązywania konfliktów z rówieśnikami. Pogorszyły się też oceny częstości zachowań polegających na niesłuchaniu nauczyciela lub zajmowaniu mu uwagi. Rekomendacja z wyników badania jest podobna jak przed rokiem, pamiętając o tym, że w tej grupie dzieci połączone są 6-7 latki z 8-9 latkami trzeba podjąć wysiłek opracowania szkolnych programów kształtowania umiejętności społecznych i komunikacji interpersonalnej dla najmłodszych uczniów.

Tabela 26.

Niepożądane i pożądane zachowania w klasie; uczniowie klas I-III w ocenie swoich wychowawców (2022: N = 40; 2021: N = 25; 2020: N = 40)

Rok badania:	2022			2021			2020		
	M*	SD	A	M*	SD	A	M*	SD	A
Niepożądane zachowania w klasie:									
nie mogło usiedzieć na lekcji w ławce, kręciło się, wstawało	2,6	1,0	47%	2,2	0,8	20%	2,3	1,0	27%
miało konflikty z kolegami lub koleżankami z klasy	2,6	1,0	35%	2,2	0,9	16%	2,1	1,1	17%
nie słuchało poleceń nauczyciela	2,4	0,8	22%	2,1	0,6	16%	2,3	1,2	32%
dokuczało lub przezywało kolegów lub koleżanki z klasy	2,4	1,0	30%	1,8	0,6	8%	2,0	1,1	17%
zajmowało więcej uwagi nauczyciela niż to było potrzebne	2,4	0,7	35%	2,3	0,5	28%	2,3	1,0	32%
miało nieodrobione lekcje	2,4	0,9	27%	2,3	0,7	14%	2,1	0,9	12%
biło popychało, szarpało lub inaczej zaczepiało fizycznie innych uczniów	2,3	1,0	20%	1,7	0,5	4%	2,2	1,2	25%
chciało być traktowane lepiej niż inni uczniowie	2,0	0,8	17%	1,8	1,0	4%	1,7	1,0	5%
używało wulgarnych słów w rozmowach z rówieśnikami lub w czasie lekcji	2,0	1,0	20%	1,7	0,5	4%	1,8	0,9	5%
Pożądane zachowania w klasie:									
współpracowało z kolegami lub koleżankami z klasy	5,0	1,4	33%	4,6	1,5	32%	4,78	1,49	40%
było aktywne na zajęciach w klasie	4,8	1,3	38%	4,6	1,2	32%	4,83	1,39	35%
wyrażało wiarę w swoje zdolności	4,6	1,2	28%	4,2	1,4	20%	4,60	1,39	23%
umiało przeprosić lub przyznać się do winy/ błędu, jeżeli takie miały miejsce	4,4	1,6	33%	3,6	1,8	28%	3,90	1,89	28%
przejawiało zainteresowanie dokładnym zrozumieniem tego, czego się uczył/a	4,4	1,5	28%	4,3	1,4	28%	4,38	1,55	23%
samo zgłaszało się do odpowiedzi	4,4	1,5	28%	4,0	1,5	24%	4,53	1,72	35%
pomagało kolegom lub koleżankom z klasy	4,4	1,5	28%	3,7	1,5	20%	3,83	1,63	23%
dążyło do zrozumienia, jakie błędy po pełnił/a, jeżeli takie miały miejsce	4,2	1,8	30%	3,5	1,8	24%	3,93	1,98	30%
mówiło o własnych potrzebach lub oczekiwaniach	4,0	1,7	28%	4,1	1,7	32%	3,73	1,81	23%
wykazywało inicjatywę, podejmowało się nowych zadań	3,8	1,3	15%	3,8	1,3	20%	3,85	1,67	23%
było w stanie rozwiązać problem lub konflikt z innymi uczniami	3,8	1,6	18%	3,6	1,7	20%	3,50	1,68	13%
starowało się zdobyć więcej pochwał/punktów/dobrych ocen niż inni w klasie	2,5	1,2	0%	2,0	0,9	4%	2,23	1,35	8%

*M – średnia w skali od 1 = żaden z uczniów do 7 = wszyscy uczniowie; SD – odchylenie standardowe

A – przy zachowaniach niepożądanych łączny odsetek ocen:

około jednej czwartej (25%) uczniów
około połowy (50%) uczniów
około trzech czwartych (75%) uczniów
niemal wszyscy uczniowie
wszyscy uczniowie

A – przy zachowaniach pożądanych łączny odsetek ocen:

niemal wszyscy uczniowie
wszyscy uczniowie

Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych indywidualnego czynnika ryzyka dla uczniów: Ryzykowne zachowania uczniów oraz używanie substancji

W celu oceny rozpowszechnienia ryzykownych zachowań uczniów oraz używania przez nich substancji psychoaktywnych nauczyciele i pracownicy szkół podstawowych i ponadpodstawowych oszacowywali za pomocą skali dziewięciopunktowej ilu uczniów z ich szkoły zachowywało się ryzykownie w okresie ostatnich 12 miesięcy. Skala odpowiedzi była następująca:

1. nikt
2. pojedyncze osoby
3. około 5% uczniów
4. około jednej trzeciej (33%) uczniów
5. około połowy (50%) uczniów
6. około dwóch trzecich (66%) uczniów
7. około 95% uczniów
8. niemal wszyscy
9. wszyscy

Dla tej skali odpowiedzi punkt odsiewowy dla czynników ryzyka wypada na poziomie średniej 2,4, co dobrze koresponduje z przyjętą w tym raporcie zasadą, że systemowo niepokojące są niewłaściwe zachowania występujące częściej niż u pojedynczych osób.

Tabela 27.

Oszacowania przez nauczycieli i pracowników szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych indywidualnego czynnika ryzyka dla uczniów: Ryzykowne zachowania uczniów oraz używanie substancji

W Pana / Pani ocenie ilu uczniów z Pani/Pana szkoły w okresie ostatnich 12 miesięcy przynajmniej raz ...	Rok badania	Szkoły podstawowe				Szkoły ponadpodstawowe			
		Średnia	N	Efekt	SD	Średnia	N	Efekt	SD
... wagarowało	2022	2,5	64	0,1	1,3	3,6	97	0,8	1,8
	2021	2,4	69	0,0	1,2	3,1	117	0,4	1,6
	2020	2,3	95	-0,1	0,7	3,8	127	0,9	1,9
... paliło papierosy	2022	1,6	63	-0,5	0,6	3,3	98	0,6	1,5
	2021	1,6	59	-0,5	0,8	3,1	95	0,4	1,4
	2020	1,8	90	-0,4	0,7	3,5	127	0,7	1,4
... paliło e-papierosy	2022	1,7	63	-0,5	0,8	3,2	95	0,5	1,4
	2021	1,7	59	-0,5	0,7	3,1	94	0,5	1,5
	2020	1,8	91	-0,4	0,8	3,3	127	0,5	1,2
... piło alkohol	2022	1,4	62	-0,6	0,6	2,6	95	0,1	1,6
	2021	1,6	57	-0,5	0,8	3,0	86	0,3	1,7
	2020	1,5	85	-0,5	0,6	3,1	117	0,5	1,8
... upiło się alkoholem	2022	1,2	62	-0,7	0,5	2,1	93	-0,2	1,2
	2021	1,3	56	-0,7	0,6	2,1	79	-0,2	1,0
	2020	1,3	87	-0,7	0,4	2,4	104	0,0	1,3
... upiło się do nieprzytomności	2022	1,1	63	-0,8	0,3	1,5	85	-0,6	0,8
	2021	1,1	59	-0,8	0,4	1,5	81	-0,6	0,6
	2020	1,1	92	-0,8	0,2	1,8	98	-0,4	1,0
... zażyło leki w celu odurzenia się	2022	1,2	60	-0,8	0,4	1,7	78	-0,4	0,8
	2021	1,3	57	-0,7	0,5	1,7	81	-0,5	0,7
	2020	1,3	86	-0,7	0,4	1,9	95	-0,3	0,8
... zażyło dopalaczy	2022	1,2	60	-0,8	0,4	1,6	81	-0,5	0,8
	2021	1,3	58	-0,7	0,5	1,6	80	-0,5	0,7
	2020	1,2	87	-0,7	0,5	1,8	91	-0,4	0,8
... paliło marihuanę/haszysz	2022	1,1	60	-0,8	0,3	1,7	79	-0,4	0,9
	2021	1,2	57	-0,7	0,4	1,8	81	-0,4	0,7
	2020	1,2	88	-0,8	0,4	2,1	92	-0,2	1,0
... wachało klej albo rozpuszczalnik lub wdychało zawartość aerozoli lub sprayów, aby się odurzyć	2022	1,3	59	-0,7	1,1	1,3	78	-0,7	0,7
	2021	1,1	59	-0,8	0,3	1,5	80	-0,6	1,3
	2020	1,2	86	-0,7	0,5	1,4	94	-0,7	0,8
... zażyło inne narkotyki takie jak LSD, ekstazy, amfetamina	2022	1,1	60	-0,8	0,3	1,5	78	-0,6	0,9
	2021	1,1	60	-0,8	0,3	1,5	77	-0,6	0,8
	2020	1,1	89	-0,8	0,3	1,6	90	-0,5	0,8

*Skala odpowiedzi: 1 = zupełny brak zagrożenia a 9 = zagrożenie dotyczące wszystkich uczniów.

Jak ilustruje to Tabela 27, podobnie jak w badaniu w latach 2020 i 2021, w ocenie nauczycieli i pracowników szkół podstawowych żadne z ryzykownych zachowań nie występuje częściej niż

u pojedynczych uczniów. Uczniowie ci powinni otrzymać pomoc, ale zastanawiający jest rozdzwitek pomiędzy ocenami nauczycieli i odpowiedziami uczniów. W ankietach uczniowski mamy bardzo systematycznie wzrost wskazań na używanie narkotyków wziewnych i leków. Nauczyciele nie zarejestrowali tego wzrostu, być może dlatego, że uczniowie używają substancji poza szkołą. W przypadku uczniów szkół ponadpodstawowych, w których szczególnie wagarowanie, oraz palenie papierosów i e-papierosów wydają się być wyzwaniami o niejednostkowym charakterze, wymagającymi pilnego i systematycznego oddziaływania skierowanego na wszystkich uczniów.

Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych indywidualnego czynnika ochronnego: Zaangażowanie w obowiązki szkolne

W celu oceny rozpowszechnienia ochronnego zaangażowania uczniów w obowiązki szkolne nauczyciele i pracownicy szkół podstawowych i ponadpodstawowych oszacowywali za pomocą wcześniej opisanej skali dziewięciopunktowej ilu uczniów z ich szkoły zachowywało się w sposób pożądany w okresie ostatnich 12 miesięcy. Dla tego pomiaru punkt odsiewowy (dla czynników ochronnych) wypada na poziomie średniej 6,3, co dobrze koresponduje z przyjętą w tym raporcie zasadą, że systemowo pozytywnymi konsekwencjami czynnika ochronnego powinno być objętych, co najmniej 80% uczniów.

Tabela 28.

Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych indywidualnego czynnika ochronnego: Zaangażowanie w obowiązki szkolne

W Pana / Pani ocenie ilu uczniów z Pani/Pana szkoły w okresie ostatnich 12 miesięcy ...*	Rok badania	Szkoły podstawowe				Szkoły ponadpodstawowe			
		Średnia	N	Efekt	SD	Średnia	N	Efekt	SD
... miało poczucie, że chodzenie do szkoły ma wartość i sens	2022	4,4	70	-1,2	2,0	4,7	100	-1,0	2,0
	2021	5,0	69	-0,8	2,1	4,9	119	-0,9	2,1
	2020	5,7	99	-0,4	1,9	5,1	125	-0,7	2,1
... uważało lekcje i zajęcia w szkole za interesujące	2022	4,2	70	-1,3	1,6	4,4	102	-1,2	1,7
	2021	4,8	68	-0,9	1,9	4,8	123	-0,9	1,9
	2020	5,8	98	-0,3	1,6	5,3	125	-0,6	1,8
... uważało to czego uczą się w szkole za przydatne w późniejszym życiu	2022	4,6	70	-1,1	1,7	4,9	103	-0,9	1,7
	2021	5,1	67	-0,7	1,9	4,8	121	-0,9	1,9
	2020	5,7	102	-0,4	1,6	5,2	128	-0,7	1,7
... lubiło chodzić do szkoły	2022	4,1	70	-1,4	1,6	4,3	103	-1,2	1,7
	2021	4,8	70	-0,9	2,0	4,8	122	-1,0	1,8
	2020	6,1	103	-0,1	1,5	5,6	130	-0,4	1,8

*Skala odpowiedzi: 1 = zupełny brak ochrony a 9 = ochrona dotyczące wszystkich uczniów.

Jak ilustruje to Tabela 28, w ocenie nauczycieli i pracowników szkół duża część uczniów wciąż nie jest zaangażowana w obowiązki szkolne. W porównaniu do lat poprzednich wszystkie wskaźniki czynników ochronnych są w badaniu aktualnym uległy kolejnemu – po zeszłorocznym – pogorszeniu obu grupach uczniów. Jednak spadek ten jest znacznie większy wśród uczniów najstarszych klas szkół podstawowych. W braku zaangażowania przegonili oni nawet swoich kolegów i koleżanki ze szkół średnich. Tak jak rok temu spadek zaangażowania można było traktować jak sygnał do zajęcia się problemem, tak tegoroczny wynik jest alarmujący i bezwzględnie wymaga podjęcia kroków zaradczych.

Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych rówieśniczego czynnika ryzyka: Dewiacyjne zachowania społeczne uczniów

W celu oceny rozpowszechnienia ryzykownych dewiacyjnych zachowań społecznych uczniów, nauczyciele i pracownicy szkół podstawowych i ponadpodstawowych oszacowywali za pomocą wcześniej opisanej skali dziesięciopunktowej, ilu uczniów z ich szkoły zachowywało się dewiacyjnie w okresie ostatnich 30 dni. W końcu po dwóch latach pandemii Covid-19 i okresu nauczania zdalnego, mamy oszacowania oparte o obserwacje zachowań uczniów w szkole. I Jak widać w Tabeli 29 nauczyciele – zarówno ze szkół podstawowych, jak i ponadpodstawowych – nie zaobserwowali niepokojącego nasilenia społecznych zachowaniach dewiacyjnych uczniów. Wynik ten stoi w sprzeczności z wynikami ankiety wypełnianej przez uczniów, która ujawniła stosunkowo dużo takich zachowań. Sprzeczność tę trzeba rozstrzygnąć na korzyść opinii uczniów i uznać, że nauczyciele mają nadmiernie pozytywny obrazem relacji społecznych pomiędzy uczniami. Wynik ten może być konsekwencją tego, że o większości społecznych zachowań dewiacyjnych uczniów nauczyciele nigdy się nie dowiadują, ale może też wskazywać, że nauczycielom wygodniej jest „nie wiedzieć” o tych zachowaniach. Przy okazji omawiania wyników tegorocznego badania warto skonfrontować nauczycieli z obrazem relacji społecznych pomiędzy uczniami wyłaniającym się z ich ankiet.

Tabela 29.

Oszacowania przez nauczycieli i pracowników szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych szkolnego czynnika ryzyka dla uczniów: Społeczne zachowania dewiacyjne

W Pana / Pani ocenie ilu uczniów z Pani/Pana szkoły w okresie ostatnich 30 dni przynajmniej raz ...*	Rok badania	Szkoły podstawowe				Szkoły ponadpodstawowe			
		Średnia	N	Efekt	SD	Średnia	N	Efekt	SD
... wykluczyło kogoś z grupy rówieśniczej	2022	2,3	64	-0,1	1,1	2,1	89	-0,2	1,0
	2021	2,2	63	-0,2	1,1	1,8	97	-0,4	0,8
	2020	2,3	97	0,0	1,0	2,3	107	-0,1	1,1
... nękało i dręczyło innych uczniów	2022	2,1	65	-0,2	0,9	1,7	91	-0,5	0,9
	2021	1,9	65	-0,3	0,9	1,5	97	-0,6	0,7
	2020	2,2	98	-0,2	0,9	1,9	113	-0,3	0,9
... było agresywnych i stosowało przemoc w Internecie	2022	2,3	65	-0,1	1,1	1,9	80	-0,3	1,0
	2021	2,0	61	-0,3	1,0	1,7	87	-0,4	0,8
	2020	2,3	91	-0,1	1,0	2,0	107	-0,2	1,0
... przezywało, wyśmiewało i obrażało innych uczniów	2022	2,7	71	0,2	1,3	2,1	92	-0,2	1,0
	2021	2,2	68	-0,1	1,1	1,7	95	-0,4	0,7
	2020	2,7	102	0,2	1,3	2,2	112	-0,2	1,0
... wyzywało innych uczniów, używało wyzwisk i wulgaryzmów w stosunku do innych uczniów	2022	2,6	71	0,1	1,3	2,0	93	-0,2	1,1
	2021	2,1	67	-0,2	1,2	1,8	94	-0,4	0,9
	2020	2,5	105	0,1	1,2	2,2	119	-0,1	1,2
... popychało, szarpało lub szturczało innych uczniów	2022	2,6	71	0,1	1,1	1,6	93	-0,5	1,0
	2021	1,8	65	-0,4	1,1	1,4	91	-0,6	0,6
	2020	2,5	105	0,1	1,3	1,7	120	-0,4	0,8
... biło, stosowało przemoc fizyczną w stosunku do innych uczniów	2022	2,1	68	-0,2	0,9	1,4	94	-0,7	0,7
	2021	1,5	61	-0,6	0,7	1,4	95	-0,6	1,0
	2020	2,0	103	-0,2	1,0	1,5	113	-0,6	0,9

*Skala odpowiedzi: 1 = zupełny brak zagrożenia a 9 = zagrożenie dotyczące wszystkich uczniów.

Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych szkolnego czynnika ryzyka: Opresyjność i brak akceptacji w szkole

W celu oceny skali opresyjności i braku akceptacji uczniów przez nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych nauczyciele oszacowywali oni za pomocą skali dziewięciopunktowej ilu uczniów z ich szkoły doświadczyło takiego traktowania w okresie ostatnich 12 miesięcy.

Tabela 30.

Oszacowania przez nauczycieli i pracowników szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych szkolnego czynnika ryzyka dla uczniów: Opresyjność i brak akceptacji w szkole

W Pana / Pani ocenie ilu uczniów z Pani/Pana szkoły w okresie ostatnich 12 miesięcy ...	Szkoły podstawowe					Szkoły ponadpodstawowe			
	Rok badania	Średnia	N	Efekt	SD	Średnia	N	Efekt	SD
... (nie)* było chwalonych przez nauczycieli za ciężką pracę w szkole	2022	3,9	67	1,0	1,8	4,4	104	1,3	1,7
	2021	3,4	69	0,6	1,9	3,9	118	1,0	1,9
	2020	3,4	106	0,6	1,5	4,5	130	1,3	1,5
... (nie)* czuło się w szkole komfortowo i bezpiecznie	2022	3,7	69	0,8	1,3	3,4	106	0,6	1,5
	2021	3,6	69	0,8	1,9	3,7	120	0,8	1,8
	2020	3,5	101	0,7	1,3	3,6	130	0,7	1,3
... uważało, że w szkole łatwiej zasłużyć na naganę niż pochwałę	2022	4,0	68	1,0	1,9	4,1	97	1,0	1,9
	2021	2,8	60	0,3	1,9	3,2	97	0,5	1,9
	2020	3,9	94	0,9	1,8	3,4	119	0,6	1,8
... bało się chodzić do szkoły	2022	2,3	68	-0,1	1,0	2,3	96	-0,1	1,1
	2021	2,0	69	-0,2	0,8	2,3	112	-0,1	1,3
	2020	2,2	92	-0,2	0,7	2,1	114	-0,2	0,7

*Pozycje z odwrotnym kluczem, tzn. wyższe oceny nauczycieli rozpowszechnienia świadczą o niższym nasileniu czynnika ryzyka, w tabeli znajduje się wynik przekodowany, a więc znaczenie wszystkich wskaźników jest identyczne: 1 = zupełny brak zagrożenia a 9 = zagrożenie dotyczące wszystkich uczniów.

Jak ilustruje to Tabela 30, w ocenie nauczycieli i pracowników szkół, dzieci i młodzież – w roku 2022 nadal – nie boi się chodzić do szkoły, ale to jedyna dobra wiadomość w tym czynniku. W badaniu w roku 2020 i 2021 wszystkie trzy pozostałe pozycje wskazywały na duże lub nawet bardzo duże ryzyko związane z opresyjnością szkoły a wyniki aktualne są jeszcze gorsze. Szczególnie niepokojące jest, że sami nauczyciele przyznają, że niewielki odsetek uczniów jest chwalonych przez nauczycieli w szkole za ciężką pracę oraz że w ich opinii dzieci i młodzież są przekonani, że w szkole łatwiej jest zasłużyć na naganę niż na pochwałę. Pocieszenia można szukać w tym, że skoro nauczyciele zdają sobie sprawę z przechylenia systemu motywacyjnego w kierunku kar, to mają za sobą pierwszy krok ku zmianie systemu nauczania i oceniania na bardziej zrównoważony a być może nawet opierający się głównie na nagrodach lub przynajmniej neutralnych informacjach zwrotnych – ocenie kształtującej.

Oceny intensywności oddziaływań profilaktycznych nakierowanych na pięć zachowań niepożądanych w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych

88% (64 na 73) badanych nauczycieli i pracowników szkół podstawowych oraz 78% (78 na 109) nauczycieli i pracowników szkół ponadpodstawowych było w okresie ostatnich 12 miesięcy zaangażowanych w zadania profilaktyczne w szkole. Oba te procenty są wysokie, ale warto to

podkreślić, że skuteczna profilaktyka wymaga maksymalnego zaangażowania środków i ludzi a to oznacza, że poziomem, do którego powinno się dążyć jest 95% i wyższe zaangażowanie.

Tabela 31.

Oceny intensywności oddziaływań profilaktycznych nakierowanych na pięć zachowań niepożądanych w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych

W Pana / Pani ocenie, w okresie ostatnich 12 miesięcy, z jakim zaangażowaniem była realizowana w Pana / Pani szkole profilaktyka ...	Rok badania	Szkoły podstawowe			Szkoły ponadpodstawowe		
		Średnia*	N	SD	Średnia*	N	SD
... agresji i przemocy	2022	5,4	73	1,5	5,1	109	1,5
	2021	5,2	76	1,3	4,5	137	1,4
	2020	5,7	100	1,3	5,5	122	1,4
... zachowań ryzykownych online (w Internecie)	2022	5,6	73	1,3	5,2	109	1,4
	2021	5,3	76	1,3	4,7	137	1,3
	2020	5,7	99	1,4	5,4	119	1,4
... uzależnień od substancji psychoaktywnych	2022	4,5	73	1,6	5,1	109	1,4
	2021	4,4	76	1,7	4,5	137	1,4
	2020	5,2	90	1,6	5,2	118	1,5
... wagarowania	2022	4,9	73	1,4	4,9	109	1,4
	2021	4,6	76	1,6	4,5	137	1,4
	2020	5,0	92	1,7	5,3	115	1,4
... uzależnień behawioralnych	2022	4,7	73	1,4	4,9	109	1,4
	2021	4,5	76	1,6	4,4	137	1,4
	2020	5,0	88	1,6	5,0	106	1,5

*oceny średnie w skali siedmiopunktowej, w której 1 - tej profilaktyki zupełnie nie było, 7 - ta profilaktyka była realizowana z pełnym zaangażowaniem

Wszyscy badani pracownicy oceniali intensywność oddziaływań profilaktycznych w okresie ostatnich 12 miesięcy i - jak ilustruje to Tabela 31 - uśrednione oceny zaangażowania są wyższe niż rok temu, choć nadal nie osiągnęły poziomów z badania 2020. Na szczególną uwagę zasługuje nadal stosunkowo niskie zaangażowanie w profilaktykę wagarowania, które – jak wynika z niniejszego badania – jest najpoważniejszym zagrożeniem spośród będących celem oddziaływań profilaktycznych.

Podobnie jak w badaniu sprzed roku, najniższa była intensywność oddziaływań nakierowanych na profilaktykę uzależnień behawioralnych. Może to wynikać z niejasności, co do samego charakteru tych uzależnień oraz ich szkodliwości. Wielu psychologów nie uznaje szkodliwych nawyków za podobne w charakterze i szkodliwości do uzależnień od substancji, nie ma też wśród specjalistów zgody, co do tego, za pomocą jakich oddziaływań ponadjednostkowych możliwe jest skuteczne zapobieganie kształtowaniu się szkodliwych nawyków. Niemniej niezdrowe nawyki (alias uzależnienia behawioralne) wymagają większej uwagi i uwzględnienia w szkolnych programach profilaktycznych.

Oceny oddziaływań profilaktycznych oraz uwarunkowań tych oddziaływań w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych

Oddziaływania profilaktyczne oraz ich uwarunkowania oceniali tylko nauczyciele i pracownicy szkół, którzy byli w okresie ostatnich 12 miesięcy w nie zaangażowani.

Jak to wyraźnie widać w Tabeli 32, większość aspektów oddziaływań profilaktycznych jest przez nauczycieli i pracowników oceniana pozytywnie. Podobnie jak rok i dwa lata temu, na szczególnie podkreślenie zasługuje pozytywnie ocenione wsparcie nauczycieli w ich działaniach profilaktycznych ze strony dyrektorów szkół, specjalistów oraz ich koleżanek i kolegów nauczycieli. Tylko nieco słabiej ocenione jest wsparcie zewnętrzne ze strony policji i poradni psychologiczno-pedagogicznych. Ogólnie nauczyciele oceniają też pozytywnie efekty oddziaływań profilaktycznych.

Z drugiej strony Tabela 33 unaocznia podstawowy niedostatek wiedzy i umiejętności do prowadzenia działań profilaktycznych. Podobnie jak w badaniach 2020 i 2021, nauczyciele nie mają poczucia, że ich koledzy i koleżanki są bardzo dobrze przygotowani merytorycznie do tych działań. Na zauważenie zasługuje lekkie poprawienie się ocen użyteczności szkoleń na temat profilaktyki realizowanych w szkole. Zmiana na lepsze jest zauważalna, ale oceny są nadal dość niskie, więc nadal warto zadbać o weryfikację liczby, treści oraz sposobów realizacji szkoleń dla nauczycieli.

Osobnym, ujawnionym w kolejnym już badaniu – bo w 2020 i 2021 roku było tak samo – wyzwaniem jest niskie zaangażowanie rodziców w działania profilaktyczne. W prezentowanym we wprowadzaniu modelu oddziaływań profilaktycznych kluczowa jest współpraca w trójkącie szkoła – rodzice – przedstawiciele społeczności lokalnej. Wydaje się, że szkoły dobrze współpracują z przedstawicielami społeczności, „doproszenie” do tej współpracy większej liczby rodziców wydaje się ważnym zadaniem do wykonania w najbliższej przyszłości.

Jak to uwidaczniają wyniki prezentowane w Tabeli 33 w bieżących działaniach profilaktycznych nauczycielom pomagają ich dobre i bardzo dobre relacje z uczniami. To niezwykle cenny zasób, liczne badania psychologiczne wskazują, że relacje społeczne są głównym źródłem wszelkich motywacji i dlatego ostrożnie bazując na zaufaniu uczniów – mimo wcześniej wspomnianych braków w przygotowaniu merytorycznym – nauczyciele osiągają dobre wyniki wychowawcze. Sprzyja temu także dobry klimat społeczny w szkołach oraz poczucie skuteczności w prowadzeniu profilaktyki.

Kolejny już raz – po badaniach 2020 i 2022 – zarówno z wyników prezentowanych w Tabeli 32 jak i 33 można wyciągnąć wniosek, że obok wysokiego własnego poczucia skuteczności w działaniach profilaktycznych nauczyciele dostrzegają braki przygotowania merytorycznego oraz zwyczajnego zaangażowania u swoich koleżanek i kolegów. To bardzo istotny i wiarygodny sygnał, że programy profilaktyczne nie są realizowane wspólnymi siłami wszystkich nauczycieli. Można podejrzewać, że za opisywanym tu pozytywnym obrazem działań profilaktycznych stoi ciężka praca stosunkowo niewielkiej grupy bardzo zaangażowanych nauczycieli i pedagogów. Bardziej równomierne rozłożenie obciążeń związanych z profilaktyką sprzyjać będzie zarówno jej skuteczności, jak i dobrostanowi zaangażowanych nauczycieli.

Wartym omówienia jest także zauważalnie silniejsze niż rok temu przekonanie nauczycieli, że ich wiedza o profilaktyce pomagała im w realizacji przez zadań profilaktycznych w szkole. Wzrost ten jest niemal identyczny w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, zapewne stoją za nim szkolenia z ostatniego roku. W szkołach ponadpodstawowych wzrosło także siła przekonań o posiadaniu niezbędnych umiejętności do realizacji profilaktyki. Co ciekawe, tym pozytywnym zmianom nie towarzyszy zmiana w wierze w skuteczność profilaktyki, wśród nauczycieli z podstawówek wiara ta nawet się obniżyła. Podobne do tego efekty spadku wiary w skuteczność działań przy wzroście kompetencji i umiejętności są w psychologii dość powszechne i wynikają ze zrozumienia przez nauczycieli złożoności i uwarunkowań profilaktyki.

W końcu warto wypunktować oczywistości. Podobnie jak w latach 2020 i 2021, poważne przeszkody w skutecznej profilaktyce są pochodną niedoskonałych przepisów, skąpych funduszy oraz niewspierających władz oświatowych. Te trzy czynniki w połączeniu z dewiacyjnym wpływem rówieśników na uczniów sprawiają, że profilaktyka uzależnień jest – obok innych uciążliwości tego zawodu – źródłem wypalenia zawodowego nauczycieli.

Tabela 32.

Oceny oddziaływań profilaktycznych oraz uwarunkowań tych oddziaływań w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych

W jakim stopniu zgadza lub nie zgadza się Pani/Pan z poniższymi stwierdzeniami odnoszącymi się do Pani/Pana szkoły?	Rok	Szkoły podstawowe			Szkoły ponadpodstawowe		
		M*	N	SD	M*	N	SD
Nauczyciele, którzy podejmują działania profilaktyczne, mogą w szkole liczyć na wsparcie dyrektora/ki.	2022	5,3	73	1,0	5,4	109	0,9
	2021	5,3	76	0,8	5,0	137	1,2
	2020	5,4	105	0,9	5,4	131	1,0
Jestem zdania, że moja szkoła odnosi sukcesy w promowaniu zdrowia fizycznego.	2022	5,2	73	1,0	5,0	109	1,1
	2021	5,3	76	1,0	4,9	137	0,9
	2020	5,5	105	0,7	5,2	129	1,0
Nauczyciele, którzy podejmują działania profilaktyczne, mogą w szkole liczyć na wsparcie specjalistów.	2022	5,1	73	1,0	5,1	109	1,1
	2021	5,2	76	0,9	4,9	137	1,1
	2020	5,2	106	0,9	5,2	129	1,0
Nauczyciele, którzy podejmują działania profilaktyczne, mogą w szkole liczyć na wsparcie innych nauczycieli.	2022	5,1	73	0,9	5,0	109	1,0
	2021	5,1	76	0,8	4,9	137	1,0
	2020	5,2	105	0,9	5,1	133	1,0
Policja wspiera działania profilaktyczne szkoły.	2022	5,0	73	1,0	4,5	109	1,1
	2021	4,8	76	1,0	4,3	137	1,1
	2020	5,3	104	0,7	4,9	121	1,1
Jestem zdania, że moja szkoła dobrze radzi sobie z agresją i przemocą uczniów.	2022	4,9	73	0,8	5,0	109	1,0
	2021	4,8	76	0,9	4,9	137	1,0
	2020	4,9	106	1,0	5,1	129	1,0
W szkole podejmowany jest rzeczywisty wysiłek, aby zaangażować uczniów w działania profilaktyczne.	2022	4,8	73	0,9	4,9	109	1,0
	2021	4,9	76	0,9	4,6	137	1,0
	2020	5,0	104	0,9	5,0	129	1,0
Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna wspiera działania profilaktyczne szkoły.	2022	4,9	73	0,9	4,8	109	1,0
	2021	4,9	76	1,0	4,8	137	0,9
	2020	5,0	105	0,8	4,9	124	1,1
Jestem zdania, że moja szkoła odnosi sukcesy w promowaniu zdrowia psychicznego.	2022	4,8	73	1,1	4,9	109	1,1
	2021	4,7	76	1,0	4,6	137	1,0
	2020	5,0	106	0,9	4,9	127	1,0
Jestem zdania, że moja szkoła prowadzi skuteczną profilaktykę uzależnień.	2022	4,9	73	0,9	4,9	109	1,1
	2021	4,8	76	1,0	4,7	137	1,0
	2020	4,9	105	1,0	4,9	127	1,0
Jestem przekonany(-a), że większość nauczycieli jest dobrze przygotowanych do prowadzenia działań profilaktycznych.	2022	4,5	73	1,0	4,2	109	1,1
	2021	4,6	76	1,0	4,2	137	1,0
	2020	4,6	100	0,9	4,4	128	1,0
Szkolenia realizowane w szkole, w których uczestniczyłem/am w ciągu ostatnich 12 miesięcy były użyteczne dla prowadzonych przez mnie działań profilaktycznych.	2022	4,5	73	1,0	4,5	109	1,1
	2021	4,4	76	1,0	4,3	137	1,1
	2020	4,3	102	1,1	4,3	119	1,2
Posiadam wszystkie potrzebne narzędzia do prowadzenia działań profilaktycznych.	2022	4,4	73	1,0	4,2	109	1,1
	2021	4,4	76	1,0	4,0	137	1,1
	2020	4,2	100	1,0	4,2	124	1,3
Większość rodziców współpracuje w prowadzeniu działań profilaktycznych.	2022	4,2	73	1,2	4,0	109	1,2
	2021	4,2	76	1,0	3,8	137	1,0
	2020	4,3	89	1,1	3,9	108	1,3

*M - oceny średnie w skali sześciopunktowej, w której 1 zdecydowanie się nie zgadzam, 6 - zdecydowanie się zgadzam

Tabela 33.

Oceny uwarunkowań oddziaływań profilaktycznych na wymiarze przeszkadzania – pomocności

W okresie ostatnich 12 miesięcy, które z wymienionych poniżej czynników pomagały a które przeszkadzały Pani / Panu w realizacji przez zadań profilaktycznych w szkole.	Rok	Szkoły podstawowe			Szkoły ponadpodstawowe		
		M*	N	SD	M*	N	SD
Moje relacje z uczniami.	2022	4,4	64	0,6	4,4	85	0,6
	2021	4,7	65	0,5	4,4	97	0,7
	2020	4,5	88	0,6	4,4	102	0,6
Klimat społeczny szkoły.	2022	4,2	64	0,7	4,4	85	0,6
	2021	4,3	65	0,7	4,3	97	0,8
	2020	4,3	88	0,7	4,3	102	0,7
Nadzór nad uczniami w szkole.	2022	4,2	64	0,7	4,2	85	0,6
	2021	4,1	65	0,7	4,1	97	0,8
	2020	4,2	88	0,7	4,1	102	0,8
Poziom wiedzy uczniów o zachowaniach ryzykownych.	2022	4,0	64	0,7	4,0	85	0,6
	2021	4,1	65	0,7	3,9	97	0,7
	2020	4,0	88	0,7	4,1	102	0,6
Moje umiejętności potrzebne do prowadzenia działań/lekcji poświęconych profilaktyce.	2022	4,2	64	0,7	4,1	85	0,7
	2021	4,2	65	0,7	3,9	97	0,8
	2020	4,1	88	0,6	4,0	102	0,8
Wiedza innych pracowników szkoły w zakresie profilaktyki.	2022	4,1	64	0,7	4,0	85	0,7
	2021	4,1	65	0,7	3,9	97	0,7
	2020	4,1	88	0,6	4,0	102	0,8
Moja wiedza potrzebna do prowadzenia działań/lekcji poświęconych profilaktyce.	2022	4,3	64	0,6	4,1	85	0,6
	2021	4,1	65	0,8	3,9	97	0,8
	2020	4,1	88	0,6	4,0	102	0,7
Umiejętności innych pracowników szkoły w zakresie profilaktyki.	2022	4,1	64	0,7	4,0	85	0,7
	2021	4,1	65	0,7	4,0	97	0,7
	2020	4,1	88	0,7	4,0	102	0,7
Otwartość uczniów w opisywaniu przez nich zachowań ryzykowne.	2022	3,9	64	0,8	3,9	85	0,8
	2021	4,1	65	0,8	3,6	97	1,0
	2020	4,1	88	0,7	3,9	102	0,8
Moja wiara w skuteczność działań profilaktycznych.	2022	4,1	64	0,7	4,0	85	0,8
	2021	4,3	65	0,6	4,0	97	0,7
	2020	4,0	88	0,8	3,9	102	0,8
Motywacja uczniów do uczestniczenia w zajęciach/lekcjach dotyczących profilaktyki.	2022	3,9	64	0,8	3,8	85	0,8
	2021	4,0	65	0,8	3,8	97	0,9
	2020	4,0	88	0,7	3,8	102	0,8
Wiara innych nauczycieli w skuteczność działań profilaktycznych.	2022	4,0	64	0,7	3,9	85	0,8
	2021	4,1	65	0,7	3,9	97	0,7
	2020	4,0	88	0,7	3,8	102	0,8
Ilość czasu przeznaczony przeze mnie na realizację działań profilaktycznych.	2022	3,9	64	0,8	4,0	85	0,7
	2021	4,0	65	0,8	3,7	97	0,9
	2020	3,9	88	0,8	3,8	102	0,7
Ilość czasu przeznaczony przez innych pracowników szkoły na realizację działań profilaktycznych.	2022	3,9	64	0,7	3,9	85	0,7
	2021	4,0	65	0,7	3,7	97	0,9
	2020	3,8	88	0,7	3,7	102	0,7
Wsparcie ze strony władz oświatowych.	2022	3,9	64	0,9	3,8	85	0,9
	2021	3,8	65	0,8	3,7	97	0,9
	2020	3,8	88	0,8	3,6	102	0,9
Przepisy dotyczące profilaktyki.	2022	3,8	64	0,8	3,5	85	0,9
	2021	3,7	65	0,9	3,6	97	0,9
	2020	3,7	88	0,8	3,5	102	0,9

Zachęty ze strony rówieśników do zachowań ryzykownych.	2022	3,2	64	0,8	3,4	85	0,9
	2021	3,4	65	0,9	3,5	97	0,8
	2020	3,1	88	0,8	3,3	102	0,8
Wielkość funduszy przeznaczanych na profilaktykę.	2022	3,4	64	1,0	3,2	85	1,0
	2021	3,4	65	0,9	3,2	97	0,9
	2020	3,1	88	0,9	3,1	102	1,0

**oceny średnie w skali pięciopunktowej, w której 1 - było z tym bardzo źle, to przeszkadzało mi w realizacji działań profilaktycznych, 5 - było z tym bardzo dobrze, to pomagało mi w realizacji działań profilaktycznych*

Wyniki badania wypalenia zawodowego nauczycieli za pomocą Oldenburskiego Kwestionariusza Wypalenia Zawodowego

Wypalenie zawodowe nauczycieli zostało zmierzone za pomocą własnego opracowania polskiej wersji językowej Kwestionariusza Wypalenia Zawodowego The Oldenburg Burnout Inventory (OLBI) pierwotnie opracowanego przez Evangelie Demerouti do pomiaru wypalenia wśród przedstawicieli różnych grup zawodowych.

Kwestionariusz OLBI mierzy dwa wymiary wypalenia zawodowego. Skala Wyczerpania (W) mierzy długoterminowe negatywne konsekwencje wyczerpania fizycznego, emocjonalnego i poznawczego związanego z pracą. Wyniki tej skali można interpretować jako informację o tym, na ile wewnętrzne zasoby pracowników, takie jak kontrola nad emocjami, lotność poznawcza i energia fizyczna zostały wyczerpane, jako skutek chronicznego stresu związanego z wymaganiami wykonywanej pracy. Wysokie wyniki tej skali wskazują na to, że pracownicy nie są w stanie efektywnie kontrolować swoich emocji związanych z pracą oraz nie mają energii fizycznej i mentalnej (zdolności do koncentrowania uwagi) do efektywnego jej wykonywania.

Skala Braku zaangażowania (BZ) mierzy dystansowanie się do swojej pracy oraz zadań i osób z nią związanych. Osoby, które utraciły zaangażowanie w pracę przyjmują postawę wycofania się lub biernego trwania wobec swoich klientów, współpracowników, obowiązków zawodowych, wartości pracowniczych i kultury organizacyjnej i ogólnie wszystkiego, co jest związane z pracą. Osoby takie z cynizmem traktują na tym etapie wypalenia zawodowego daną pracę jako zło konieczne i byłyby gotowe natychmiast ją zmienić, gdyby tylko nadarzyła im się taka okazja.

W niniejszej adaptacji podobnie jak w wersji oryginalnej jest szesnaście pozycji, po osiem na każdy z dwóch wymiarów wypalenia. Połowa pozycji jest sformułowana negatywnie (np. *Po pracy czuję się wyczerpana i zmęczona. (W); Dawniej miałem więcej zapału do tej pracy. (BZ)*) a połowa pozytywnie (np. *Po pracy zostaje mi wystarczająco dużo energii na inne aktywności. (W), Praca jest dla mnie pozytywnym wyzwaniem. (BZ)*). Do każdego stwierdzenia uczestnicy odnoszą się za pomocą sześciopunktowej skali odpowiedzi, od 1 - zdecydowanie się nie zgadzam do 6 - zdecydowanie się zgadzam. W niniejszym badaniu obie skale Kwestionariusza OLBI okazały się bardzo rzetelne, w próbie nauczycieli, identycznie jak w badaniu sprzed roku, Skala Wyczerpania miała rzetelność α Cronbacha równą 0,89 a Skala Braku Zaangażowania – 0,86.

Przypominając przyjętą konwencję, Wyczerpanie oraz Brak Zaangażowania nauczycieli są czynnikami ryzyka dla rozwoju niepożądanych zachowań uczniów, a więc interpretując uzyskane wyniki możemy kierować się zasadą, że wyniki powyżej 1,9 należy traktować, jako alarmujące.

Tabela 34.

Porównanie poziomu wypalenia zawodowego nauczycieli z różnych grup

Grupa nauczycieli	Rok	Wypalenie zawodowe Wyczerpanie			Wypalenie zawodowe Brak zaangażowania	
		N	M*	SD	M*	SD
Wychowawca klas I-III w szkole podstawowej	2022	40	3,9	0,9	3,0	1,0
	2021	17	3,4	0,9	2,4	0,6
	2020	40	3,6	1,1	2,6	0,8
Wychowawca klas IV-VIII w szkole podstawowej	2022	29	3,9	1,0	3,0	0,9
	2021	37	3,4	0,9	2,4	0,8
	2020	46	3,5	0,9	2,5	0,8
Nauczyciel w szkole podstawowej	2022	44	3,7	0,9	2,7	0,9
	2021	40	3,2	0,9	2,3	0,9
	2020	44	3,5	0,8	2,4	0,8
Wychowawca w szkole ponadpodstawowej	2022	35	3,8	0,9	2,9	0,9
	2021	47	3,6	0,9	2,8	0,9
	2020	52	3,5	0,8	2,5	0,8
Nauczyciel w szkole ponadpodstawowej	2022	74	3,5	0,9	2,7	0,8
	2021	78	3,4	0,9	2,5	0,9
	2020	64	3,4	1,1	2,6	1,1
Ogółem	2022	222	3,7	0,9	2,8	0,9
	2021	238	3,5	0,9	2,6	0,9
	2020	246	3,5	1,0	2,5	0,9
Efekt	2022		1,8		0,9	
	2021		1,6		0,7	
	2020		1,6		0,6	

*oceny średnie w skali sześciopunktowej, w której 1 zdecydowanie się nie zgadzam, 6 - zdecydowanie się zgadzam

Jak ilustruje to Tabela 34, inaczej niż w wynikach badań z lat poprzednich, pojawiły się różnice pomiędzy wychowawcami a nauczycielami bez wychowawstwa pod względem poziomu Wyczerpania oraz Braku zaangażowania – wychowawcy są znacząco bardziej wypaleni niż „niewychowawcy”. Niestety pytania zawarte w ankiecie nie pozwalają na odpowiedź na pytanie o źródła większego wyczerpania oraz zniechęcenia do pracy wychowawców. Ale proste badania jakościowe – zwykłe rozmowy dyrekcji z wychowawcami – powinny ujawnić główne obciążenia wychowawców, które przekładają się na ich wyczerpanie i zniechęcenie pracą.

Nie było znaczących różnic pomiędzy wynikami badania w roku 2020 i 2021, ale rok 2022 przyniósł zauważalne pogorszenie wyników, oba wskaźniki wypalenia wzrosły o 0,2 odchylenia standardowego co interpretuje się jako wzrost, którego konsekwencje na pewno są zauważalne w pracy nauczycieli (np. w liczbie zwolnień lekarskich, wniosków o urlop zdrowotny, uchylaniem się od zadań, które nie są absolutnym obowiązkiem nauczyciela).

Nadal stosunkowo dobrą wiadomością z badania wypalenia zawodowego jest stosunkowo wysoki poziom zaangażowania nauczycieli (stosunkowo niski poziom Braku zaangażowania). Oznacza to, że przynajmniej ci sopoccy nauczyciele, którzy wypełnili ankietę są ogólnie zaangażowani w swoją pracę, za niezaangażowanych można uznać około 20% z nich. Z drugiej strony, Brak zaangażowania (BZ) silnie wiąże się z prawie wszystkimi ocenami działań szkoły oraz ogólnie polskiej oświaty, nauczyciele uzyskujący wysokie wyniki w skali BZ rzadziej byli w ostatnim roku zaangażowani w działania

profilaktyczne w szkole, ale nisko oceniają, jakość działań profilaktycznych prowadzonych w szkole oraz mają krytyczne oceny warunków i środków do realizacji tych działań. Nauczyciele ci są również przekonani o braku zaangażowania uczniów i nauczycieli w pracę w szkole. Wyniki te jednoznacznie wskazują, że mierzony Brak zaangażowania istotnie jest związany z wypaleniem zawodowym i istotną przeszkodą w efektywnym wykonywaniu pracy w szkole przez osoby nim dotknięte.

Bardzo zaś alarmujący jest pomiar Wyczerpania, które jest na takim poziomie, że niemal połowę nauczycieli należy uznać za wyczerpanych pracą a około jednej piątej z nich można uznać za osoby skrajnie wyczerpane. I co gorsza, u większym stopniu niż w latach poprzednich poziom wyczerpania przekłada się na obniżone zaangażowanie w pracę szkoły oraz obniżone ocenianie przez nich funkcjonowania szkoły.

Interpretując ten wynik trzeba mieć na uwadze, że w aktualnym badaniu nauczyciele wypełniali Kwestionariusz OLBI po okresie nauczania zdalnego z powodu pandemii Covid-19, po prawie dwóch latach zajęć prowadzonych zdalnie lub w organizacji hybrydowej. Niestety, wbrew nadziejom i zgodnie z wiedzą o dynamice wypalenia zawodowego, powrót do nauki w klasach nasilił je i ich negatywne konsekwencje. Nie ma też dobrego sposobu na przywrócenie większości nauczycieli radości z pracy w szkole, można oczekiwać, że część z nich odejdzie z zawodu, część skorzysta w najbliższym czasie z urlopów zdrowotnych, co jeszcze bardziej obciąży tych, którzy pozostaną przy przysłowiowej tablicy. Tylko rozwiązania systemowe dawałyby szansę na poprawę sytuacji i – poza doraźną pomocą psychologiczną, systematycznym wspieraniem nauczycieli i unikaniem konfliktów – o takie zmiany trzeba usilnie zabiegać.

WYNIKI BADANIA RODZICÓW

Wyniki badania rodziców dzieci z klas I-III w szkołach podstawowych

Tabela 35.

Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 87; 2021: N = 60; 2020: N = 129), rodzice uczniów klas I-III

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Dezorganizacja społeczności i sąsiedztwa	2022	0,91	7	1 - 6	2,5	0,6	0,8
	2021	0,84			2,5	0,6	0,8
	2020	0,84			2,3	0,4	0,7

Podobnie jak latach 2020 i 2021 rodzice spostrzegają swoje otoczenie społeczne, jako raczej zagrożające – wskaźnik dezorganizacji społeczności i sąsiedztwa jest niepokojąco wyższy od przyjętego dla skali 1-6 punktu odsiewowego równego 1,9. Być może jest to konsekwencją jedynie ogólnego pogorszenia się nastrojów społecznych, jednak warto zweryfikować te oceny w oparciu o inne źródła, np. policyjne lub straży miejskiej.

Tabela 36.

Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 87; 2021: N = 60; 2020: N = 129), rodzice uczniów klas I-III

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Zagrożenie w szkole	2022	0,91	7	1 - 6	2,3	0,4	1,0
	2021	0,91			2,4	0,5	1,1
	2020	0,89			2,0	0,1	0,8
Czynnik ochronny: Uznanie i bezpieczeństwo	2022	0,85	8	1 - 6	4,7	0,4	0,7
	2021	0,81			4,5	0,2	0,8
	2020	0,84			4,7	0,4	0,7
Ochronny: Zaufanie do wychowawcy dziecka	2022	0,94	4	1 - 6	5,3	1,0	0,8
	2021	0,91			4,6	0,3	1,0
	2020	0,91			5,3	1,0	0,7

Oceny poziomu zagrożenia w szkole są w tegorocznym badaniu oceniane podobnie jak w roku ubiegłym i znacznie większe niż w 2020, a co więcej są znacznie powyżej poziomu przyjętego za akceptowalny. Podobnie jak w przypadku zagrożeń w otoczeniu społecznym, trudno rozstrzygnąć co jest rzeczywistym źródłem wysokich wyników tego wskaźnika i warto to pogorszenie zweryfikować w oparciu o inne źródła. W porównaniu z rokiem poprzednim poprawiły się oceny bezpieczeństwa w trakcie zajęć szkolnych oraz zaufania do wychowawców. Może być to konsekwencją powrotu dzieci do klas i pozytywnych doświadczeń rodziców z tym związanych.

Tabela 37.

Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 87; 2021: N = 60; 2020: N = 129), rodzice uczniów klas I-III

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Rodzinna historia ryzykownych zachowań związanych z używkami i zachowaniami antyspołecznym	2022	-				39%	
	2021	-	1	1 - 2		35%	
	2020	-				33%	
Ryzyka: Brak nadzoru rodzicielskiego	2022	0,77			1,7	-0,3	0,6
	2021	0,71	6	1 - 6	1,6	-0,3	0,4
	2020	0,73			1,7	-0,2	0,5
Ryzyka: Negatywne wzorce	2022	0,55			2,0	0,0	0,9
	2021	0,45	5	1 - 7	1,8	-0,2	0,7
	2020	0,50			1,8	-0,2	0,8
Ryzyka: Nadmierne wymagania	2022	0,89			2,5	0,6	0,8
	2021	0,85	6	1 - 6	2,4	0,5	0,8
	2020	0,85			2,7	0,8	0,8
Ochronny: Bliskość, wsparcie i uznanie rodzicielskie	2022	0,90			5,3	1,0	0,6
	2021	0,89	10	1 - 6	5,2	0,9	0,6
	2020	0,89			5,2	0,9	0,6
Ochronny: Satysfakcja rodzicielska	2022	0,62			4,2	-0,1	0,7
	2021	0,64	4	1 - 6	4,3	0,0	0,8
	2020	0,61			4,3	0,0	0,7
Ochronny: Rodzicielskie poczucie skuteczności	2022	0,82			3,8	-0,5	0,8
	2021	0,78	5	1 - 6	3,6	-0,7	0,7
	2020	0,79			3,7	-0,6	0,8

Nie ma godnych wypunktowania różnic w pomiędzy wynikami poprzednich i aktualnego badania rodzinnych czynników ochronnych i ryzyka. W ocenie rodziców rodzinne czynniki ryzyka są niskie z wyjątkiem nadmiernych wymagań, które przy przyjętym punkcie odcięcia są w badanej grupie rodziców za wysokie. Podobnie niepokoi niskie rodzicielskie poczucie skuteczności - rodzice nie czują się pewnie w swojej roli i zapewne z wdzięcznością przyjęliby każde oferowane im wsparcie w radzeniu sobie z opieką, wychowaniem i edukacją ich dzieci.

Niepokojące jest także aż 39% potwierdzeń na pytanie: Czy ktoś z Pana / Pani najbliższej rodziny miał kiedykolwiek poważny problem z alkoholem lub narkotykami? Wynik ten wskazuje na obecność w historii wielu rodzin problemów z nadużywaniem substancji. Wynik ten jest bardzo wiarygodnym wskaźnikiem, że problemy te są powszechne i silnym argumentem na rzecz intensywnych działań prewencyjnych.

Niezmiennie cieszą natomiast niezwykle wysokie wskaźniki bliskości, wsparcia i uznania rodzicielskiego dla dzieci oraz stosunkowo wysokie wskaźniki satysfakcji rodzicielskiej. Rodzice dbają o swoje dzieci i czerpią z tego satysfakcję, warto wykorzystać te postawy, jako zasoby w działaniach profilaktycznych.

Tabela 38.

Indywidualne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 0,87; 2021: N = 60; 2020: N = 129), rodzice uczniów klas I-III

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Przekonania wielkościowe i skłonność do kłamania	2022	0,85	5	1 - 7	1,8	-0,2	0,9
	2021	0,66			1,6	-0,3	0,7
	2020	0,80			1,5	-0,4	0,6
Ryzyka: Niewrażliwość i chłód emocjonalny	2022	0,75	5	1 - 7	1,7	-0,2	0,9
	2021	0,64			1,5	-0,4	0,7
	2020	0,75			1,5	-0,4	0,8
Ryzyka: Impulsywność i potrzeba stymulacji	2022	0,81	6	1 - 7	2,7	0,6	1,1
	2021	0,85			2,5	0,4	1,1
	2020	0,84			2,5	0,4	1,1
Ochronny: Miłe usposobienie (temperament) dziecka	2022	0,77	3	1 - 7	5,7	0,6	0,1
	2021	0,90			5,9	0,8	1,3
	2020	0,74			5,9	0,8	1,0

Nie ma godnych wypunktowania różnic w pomiędzy wynikami poprzednich i aktualnego badania indywidualnych czynników ochronnych i ryzyka. Indywidualne czynniki ryzyka oszacowywane na podstawie odpowiedzi rodziców wiążą się przede wszystkim z – wskazywaną już przy okazji prezentacji wyników badania wychowawców klas I-III – impulsywnością i potrzebą stymulacji. Podobnie też można szacować na około 10 - 15% wielkość grupy dzieci, której to ryzyko dotyczy. Rodzice niemal zupełnie nie widzą u swoich pociech zachowań ze spektrum ciemnej triady osobowościowej (narcyzm, makiawelizm, psychopatia), niemniej jednak pojedynczy rodzice muszą poradzić sobie z wychowaniem dzieci, które zdradzają takie inklinacje. Warto zadbać o wsparcie psychologiczne i pedagogiczne dla tych rodziców.

Wyniki badania rodziców uczniów z klas IV-VI w szkołach podstawowych

Tabela 39.

Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 52; 2021: N = 80; 2020: N = 163), rodzice uczniów klas IV-VI

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Dezorganizacja społeczności i sąsiedztwa	2022	0,91	7	1 - 6	2,5	0,6	0,8
	2021	0,84			2,5	0,6	0,7
	2020	0,84			2,3	0,4	0,7

Podobnie jak w przypadku wyników badania rodziców najmłodszych dzieci, również rodzice uczniów z klas IV-VI, w porównaniu do badań z 2020 i 2021 roku, spostrzegają swoje otoczenie społeczne, jako raczej zagrażające, wskaźnik dezorganizacji społeczności i sąsiedztwa jest niepokojąco wyższy od przyjętego punktu odsiewowego.

Tabela 40.

Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 52; 2021: N = 80; 2020: N = 163), rodzice uczniów klas IV-VI

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Zagrożenie w szkole	2022	0,91			2,3	0,4	1,0
	2021	0,91	7	1 - 6	2,3	0,4	1,0
	2020	0,89			2,3	0,5	0,9
Czynnik ochronny: Uznanie i bezpieczeństwo	2022	0,85			4,1	-0,2	0,7
	2021	0,81	8	1 - 6	3,9	-0,4	0,8
	2020	0,84			4,2	-0,1	0,7
Ochronny: Zaufanie do wychowawcy dziecka	2022	0,94			4,9	0,6	0,8
	2021	0,91	4	1 - 6	5,1	0,7	0,7
	2020	0,91			4,9	0,5	0,8

Niezmiennie, w ocenie rodziców dzieci z klas IV – VI są one w sopońskich szkołach względnie bezpieczne, a rodzice mają bardzo duże zaufanie do wychowawców. Wyniki te bardzo cieszą, bo wskazują na bardzo dobrą współpracę szkół z rodzicami a przynajmniej z tymi rodzicami, którzy zadali sobie trud wypełnienia ankiety. Cieszy też mały, ale jakże istotny wzrost poczucia rodziców, że w szkole ich dzieci mają zapewnione bezpieczeństwo psychologiczne i zaspokojoną potrzebę uznania.

Tabela 41.

Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 52; 2021: N = 80; 2020: N = 163), rodzice uczniów klas IV-VI

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Rodzinna historia ryzykownych zachowań związanych z używkami i zachowaniami antyspołecznymi	2022					27%	
	2021	-	1	1 - 2		25%	
	2020	-				26%	
Ryzyka: Brak nadzoru rodzicielskiego	2022	0,77			1,9	0,0	0,7
	2021	0,71	6	1 - 6	1,7	-0,2	0,6
	2020	0,73			1,7	-0,2	0,5
Ryzyka: Negatywne wzorce	2022	0,55			2,0	0,0	0,7
	2021	0,44	5	1 - 7	1,9	-0,1	0,7
	2020	0,50			2,0	0,0	0,8
Ryzyka: Pozytywne nastawienie rodziców do używania narkotyków	2022	0,80			1,0	-0,8	0,1
	2021	0,81	7	1 - 4	1,1	-0,7	0,3
	2020	0,66			1,0	-0,8	0,1
Ryzyka: Postawy rodzicielskie sprzyjające zachowaniom antyspołecznym	2022	0,71			1,2	-0,5	0,3
	2021	0,60	4	1 - 4	1,2	-0,6	0,3
	2020	0,67			1,2	-0,5	0,3
Ryzyka: Nadmierne wymagania	2022	0,89			2,5	0,6	1,0
	2021	0,85	6	1 - 6	2,4	0,5	0,8
	2020	0,85			2,5	0,6	0,8
Ochronny: Bliskość, wsparcie i uznanie rodzicielskie	2022	0,90			5,1	0,8	0,6
	2021	0,89	10	1 - 6	5,1	0,8	0,7
	2020	0,89			4,9	0,6	0,6
Ochronny: Satysfakcja rodzicielska	2022	0,62			4,2	-0,1	0,8
	2021	0,64	4	1 - 6	4,2	-0,1	0,9
	2020	0,61			4,2	-0,1	0,8
Ochronny: Rodzicielskie poczucie skuteczności	2022	0,82			3,8	-0,6	0,8
	2021	0,78	5	1 - 6	3,7	-0,6	0,8
	2020	0,79			3,6	-0,7	0,7

Nie ma godnych wypunktowania różnic w pomiędzy wynikami poprzednich i aktualnego badania rodzinnych czynników ochronnych i ryzyka. W ocenie rodziców rodzinne czynniki ryzyka są niskie i bardzo niskie, z wyjątkiem nadmiernych wymagań, które przy przyjętym punkcie odcięcia są w badanej grupie rodziców zdecydowanie za wysokie. Zdając sobie sprawę z wcześniej wzmiankowanych problemów z reprezentatywnością próbki rodziców, trzeba rozważyć oddziaływania, które uświadomiłyby im zarówno zyski, jak i koszty związane z nadmiernie wysokimi wymaganiami szkolnymi w stosunku do własnych dzieci.

Niepokojące jest także 27% potwierdzeń na pytanie: Czy ktoś z Pana / Pani najbliższej rodziny miał kiedykolwiek poważny problem z alkoholem lub narkotykami? Wynik ten wskazuje na obecność w historii wielu rodzin problemów z nadużywaniem substancji. Wynik ten jest bardzo wiarygodnym wskaźnikiem, że problemy te są powszechne i silnym argumentem na rzecz intensywnych działań prewencyjnych.

Nieodmiennie cieszą natomiast niezwykle wysokie wskaźniki bliskości, wsparcia i uznania rodzicielskiego dla dzieci oraz satysfakcji rodzicielskiej. Rodzice dbają o swoje dzieci i czerpią z tego satysfakcję, warto wykorzystać te postawy, jako zasoby w działaniach profilaktycznych. Niezmiennie, niepokojący jest stosunkowo niski wskaźnik poczucia rodzicielskiego poczucie skuteczności, niemal

połowa rodziców nie ma poczucia, że posiada umiejętności niezbędne do bycia dobrym rodzicem oraz że daje sobie radę w trudnych sytuacjach rodzicielskich, w tym związanych z zapobieganiem wciągnięciu się ich dziecka w narkotyki lub alkohol. Wynik ten zdecydowanie przemawia za wprowadzeniem w programach prewencyjnych zajęć podnoszących kompetencje rodzicielskie.

Wyniki badania rodziców uczniów z klas VII-VIII w szkołach podstawowych

Tabela 42.

Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 87; 2021: N = 78; 2020: N = 84), rodzice uczniów klas VII-VIII

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Dezorganizacja społeczności i sąsiedztwa	2022	0,91	7	1 - 6	2,3	0,4	0,8
	2021	0,84			2,4	0,5	0,8
	2020	0,84			2,3	0,4	0,7

Podobnie jak rodzice młodszych uczniów, również rodzice uczniów z klas VII-VIII spostrzegają swoje otoczenie społeczne jako podobnie zagrażające niż rok temu. I podobnie jak w przypadku rodziców młodszych uczniów może być to po prostu konsekwencją ogólnej większej negatywności nastrojów społecznych, ale warto wynik ten poddać weryfikacji na podstawie innych źródeł.

Tabela 43.

Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 67; 2021: N = 78; 2020: N = 84), rodzice uczniów klas VII-VIII

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Zagrożenie w szkole	2022	0,91	7	1 - 6	2,2	0,3	0,9
	2021	0,91			2,3	0,4	1,0
	2020	0,89			2,1	0,2	0,8
Czynnik ochronny: Uznanie i bezpieczeństwo	2022	0,85	8	1 - 6	3,7	-0,6	0,7
	2021	0,81			3,9	-0,4	0,6
	2020	0,84			4,1	-0,2	0,6
Ochronny: Zaufanie do wychowawcy dziecka	2022	0,94	4	1 - 6	4,6	0,3	1,0
	2021	0,91			4,8	0,5	0,8
	2020	0,91			4,9	0,6	1,0

Niezmiennie, w ocenie rodziców dzieci z klas VII – VIII są one w trakcie zajęć szkolnych względnie bezpieczne, a rodzice mają wysokie zaufanie do wychowawców. Bardzo niepokojący jest za to kolejny spadek poczucia rodziców, że w szkole ich dzieci mają zapewnione bezpieczeństwo psychologiczne i zaspokojoną potrzebę uznania. Wynik ten koresponduje także ze wzrostem uczniowskich ocen szkolnych czynników ryzyka i koniecznie powinien stać się punktem wyjścia do dyskusji nad modelem funkcjonowania szkół i zapewniania przez nie warunków do jak najpełniejszego rozwoju potencjału uczniów.

Tabela 44.

Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 67; 2021: N = 78; 2020: N = 84), rodzice uczniów klas VII-VIII

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Rodzinna historia ryzykownych zachowań związanych z używkami i zachowaniami antyspołecznymi	2022	-				25%	
	2021	-	1	1 - 2		24%	
	2020	-				24%	
Ryzyka: Brak nadzoru rodzicielskiego	2022	0,77			1,9	0,0	0,6
	2021	0,71	6	1 - 6	2,0	0,1	0,6
	2020	0,73			1,8	-0,1	0,5
Ryzyka: Negatywne wzorce	2022	0,55			1,8	-0,2	0,6
	2021	0,44	5	1 - 7	1,9	-0,1	0,7
	2020	0,50			1,9	-0,1	0,8
Ryzyka: Pozytywne nastawienie rodziców do używania narkotyków	2022	0,80			1,0	-0,8	0,1
	2021	0,81	7	1 - 4	1,0	-0,8	0,1
	2020	0,66			1,0	-0,8	0,1
Ryzyka: Postawy rodzicielskie sprzyjające zachowaniom antyspołecznym	2022	0,71			1,1	-0,6	0,3
	2021	0,60	4	1 - 4	1,2	-0,6	0,3
	2020	0,67			1,2	-0,4	0,4
Ryzyka: Nadmierne wymagania	2022	0,89			2,4	0,5	0,9
	2021	0,85	6	1 - 6	2,5	0,6	0,8
	2020	0,85			2,7	0,8	0,8
Ochronny: Bliskość, wsparcie i uznanie rodzicielskie	2022	0,90			4,8	0,5	0,6
	2021	0,89	10	1 - 6	4,6	0,3	0,6
	2020	0,89			4,9	0,6	0,6
Ochronny: Satysfakcja rodzicielska	2022	0,62			4,3	0,0	0,7
	2021	0,64	4	1 - 6	4,1	-0,2	0,7
	2020	0,61			4,2	-0,1	0,8
Ochronny: Rodzicielskie poczucie skuteczności	2022	0,82			3,8	-0,5	0,8
	2021	0,78	5	1 - 6	3,6	-0,7	0,7
	2020	0,79			3,7	-0,6	0,7

Niemal nie ma różnic pomiędzy wynikami poprzednich i aktualnego badania rodzinnych czynników ochronnych i ryzyka. W ocenie rodziców rodzinne czynniki ryzyka są niskie i bardzo niskie, z wyjątkiem nadmiernych wymagań, które przy przyjętym punkcie odcięcia są w badanej grupie rodziców wciąż za wysokie. Zdając sobie sprawę z wcześniej wzmiankowanych problemów z reprezentatywnością próbki rodziców, trzeba rozważyć oddziaływania, które uświadomiłyby im zarówno zyski, jak i koszty związane z nadmiernie wysokimi wymaganiami szkolnymi w stosunku do własnych dzieci.

Niepokojące jest także 25% potwierdzeń na pytanie: Czy ktoś z Pana / Pani najbliższej rodziny miał kiedykolwiek poważny problem z alkoholem lub narkotykami? Wynik ten wskazuje na obecność w historii wielu rodzin problemów z nadużywaniem substancji. Wynik ten jest bardzo wiarygodnym wskaźnikiem, że problemy te są powszechne i silnym argumentem na rzecz intensywnych działań prewencyjnych.

Cieszą wskaźniki bliskości, wsparcia i uznania rodzicielskiego dla dzieci oraz wysoki wskaźnik satysfakcji rodzicielskiej. Rodzice dbają o swoje dzieci i czerpią z tego satysfakcję, warto wykorzystać te postawy, jako zasoby w działaniach profilaktycznych. Niepokojący jest natomiast wciąż niski wskaźnik poczucia rodzicielskiego poczucie skuteczności, więcej niż połowa rodziców nie ma poczucia, że posiada umiejętności niezbędne do bycia dobrym rodzicem oraz że daje sobie radę w trudnych sytuacjach rodzicielskich, w tym związanych z zapobieganiem wciągnięciu się ich dziecka w narkotyki lub

alkohol. Wynik ten zdecydowanie przemawia za wprowadzeniem w programach prewencyjnych zajęć podnoszących kompetencje rodzicielskie.

Wyniki badania rodziców uczniów ze szkół ponadpodstawowych

Tabela 45.

Spółecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 210; 2021: N = 298; 2020: N = 273), rodzice uczniów ze szkół ponadpodstawowych

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Dezorganizacja społeczności i sąsiedztwa	2022	0,91	7	1 - 6	2,3	0,4	0,8
	2021	0,84			2,4	0,5	0,8
	2020	0,84			2,3	0,4	0,7

W porównaniu do badań z 2020 i 2021 roku, rodzice uczniów szkół ponadpodstawowych nadal spostrzegają swoje otoczenie społeczne, jako raczej zagrażające - wskaźnik dezorganizacji społeczności i sąsiedztwa jest niepokojąco wyższy od przyjętego punktu odsiewowego. Jak to już sygnalizowaliśmy, być może jest to konsekwencją ogólnego pogorszenia się nastrojów społecznych, jednak warto zweryfikować te oceny w oparciu o inne źródła.

Tabela 46.

Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 210; 2021: N = 298; 2020: N = 273), rodzice uczniów ze szkół ponadpodstawowych

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Zagrożenie w szkole	2022	0,91	7	1 - 6	1,7	-0,2	0,7
	2021	0,91			1,9	0,0	0,7
	2020	0,89			1,7	-0,2	0,7
Czynnik ochronny: Uznanie i bezpieczeństwo	2022	0,81	8	1 - 6	4,0	-0,3	0,8
	2021	0,81			3,9	-0,5	0,7
	2020	0,84			4,2	-0,2	0,8
Ochronny: Zaufanie do wychowawcy dziecka	2022	0,95	4	1 - 6	4,7	0,4	1,0
	2021	0,91			4,8	0,5	0,8
	2020	0,91			4,9	0,6	0,9

W ocenie rodziców uczniów szkół ponadpodstawowych są oni w trakcie zajęć szkolnych względnie bezpieczni, a rodzice mają wysokie zaufanie do ich wychowawców. Podobnie jak w przypadku rodziców młodszych uczniów, bardzo niepokojący jest nadal niski poziom poczucia rodziców, że w szkole ich dzieci mają zapewnione bezpieczeństwo psychologiczne i zaspokoja potrzebę uznania. Wynik ten koresponduje także ze wzrostem uczniowskich i nauczycielskich ocen szkolnych czynników ryzyka. Można mieć jedynie nadzieję, że kolejne okresy nauki w klasach pozwolą przywrócić rodzicom, uczniom i nauczycielom poczucie, że szkoły są komfortowym i bezpiecznym miejscem nauki i pracy.

Tabela 47.

Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 210; 2021: N = 298; 2020: N = 273), rodzice uczniów ze szkół ponadpodstawowych

Czynniki	Rok badania	σ Cronbacha	Liczba pozycji	Zakres skali	Średnia	Efekt	SD
Ryzyka: Rodzinna historia ryzykownych zachowań związanych z używkami i zachowaniami antyspołecznym	2022	-	1	1 - 2		22%	
	2021	-				27%	
	2020	-				27%	
Ryzyka: Brak nadzoru rodzicielskiego	2022	0,77	6	1 - 6	2,2	0,3	0,7
	2021	0,71			2,2	0,3	0,6
	2020	0,73			2,1	0,2	0,6
Ryzyka: Negatywne wzorce	2022	0,55	5	1 - 7	2,1	0,1	0,8
	2021	0,44			2,0	0,0	0,7
	2020	0,50			2,1	0,1	0,8
Ryzyka: Pozytywne nastawienie rodziców do używania narkotyków	2022	0,80	7	1 - 4	1,2	-0,5	0,4
	2021	0,81			1,2	-0,5	0,3
	2020	0,66			1,2	-0,5	0,3
Ryzyka: Postawy rodzicielskie sprzyjające zachowaniom antyspołecznym	2022	0,71	4	1 - 4	1,2	-0,5	0,4
	2021	0,60			1,2	-0,5	0,3
	2020	0,67			1,2	-0,5	0,3
Ryzyka: Nadmierne wymagania	2022	0,89	6	1 - 6	1,9	0,0	0,7
	2021	0,85			2,2	0,3	0,7
	2020	0,85			2,2	0,3	0,7
Ochronny: Bliskość, wsparcie i uznanie rodzicielskie	2022	0,90	10	1 - 6	4,7	0,4	0,7
	2021	0,89			4,7	0,4	0,7
	2020	0,89			4,7	0,4	0,7
Ochronny: Satysfakcja rodzicielska	2022	0,62	4	1 - 6	4,2	-0,1	0,7
	2021	0,64			4,3	0,0	0,7
	2020	0,61			4,3	0,0	0,7
Ochronny: Rodzicielskie poczucie skuteczności	2022	0,82	5	1 - 6	3,5	-0,8	0,8
	2021	0,78			3,6	-0,7	0,7
	2020	0,79			3,6	-0,7	0,7

Nie ma dużych różnic w pomiędzy wynikami poprzednich i aktualnego badania rodzinnych czynników ochronnych i ryzyka. W ocenie rodziców uczniów szkół ponadpodstawowych rodzinne czynniki ryzyka są niskie i bardzo niskie, nawet – inaczej niż w przypadku rodziców dzieci młodszych – wymagania stawiane młodzieży obniżyły się i aktualnie absolutnie nie stanowią zagrożenia.

Niezmiennie, niepokojące jest 22% potwierdzeń na pytanie: Czy ktoś z Pana / Pani najbliższej rodziny miał kiedykolwiek poważny problem z alkoholem lub narkotykami? Wynik ten wskazuje na obecność w historii wielu rodzin problemów z nadużywaniem substancji. Wynik ten jest bardzo wiarygodnym wskaźnikiem, że problemy te są powszechne i silnym argumentem na rzecz intensywnych działań prewencyjnych.

Niezmiennie, cieszy wysoki wskaźnik bliskości, wsparcia i uznania rodzicielskiego dla młodzieży. Satysfakcja rodzicielska tej grupy rodziców jest niższa niż rodziców młodszych uczniów, ale nadal wysoka. Rodzice dbają o swoje szybko dorastające dzieci i czerpią z tego satysfakcję, warto wykorzystać te postawy, jako zasoby w działaniach profilaktycznych. Nieodmiennie niepokojący jest stosunkowo niski wskaźnik poczucia rodzicielskiego poczucie skuteczności, prawie połowa rodziców nie ma poczucia, że posiada umiejętności niezbędne do bycia dobrym rodzicem oraz że daje sobie radę w trudnych sytuacjach rodzicielskich, w tym związanych z zapobieganiu wciągnięciu się ich dziecka

w narkotyki lub alkohol. Wynik ten zdecydowanie przemawia za wprowadzeniem w programach prewencyjnych zajęć podnoszących kompetencje rodzicielskie.

WNIOSKI

Wnioski dotyczące próbek badanych w 2022 roku

1. Próbką uczniów była mniejsza w bieżącym roku 2022 niż w badaniu z roku 2021 a jakość ich wypełnień była niska, aż 14% ankiet musieliśmy odrzucić na podstawie analizy prawdziwości wypełniających, jednak pozostałe 1126 wypełnionych zapewnia wiarygodność wniosków wyciąganych z ich wyników.
2. Próbką rodziców była mniej liczebna niż w roku poprzednim. Różnica ta wynika to z mniejszych liczebności próbek rodziców uczniów klas IV – VI w szkołach podstawowych, które były o 35% mniej liczne niż rok temu. Wnioski dotyczące tej próbki są dość niepewne. Liczebności próbek rodziców uczniów klas I-III, VII-VIII SP oraz szkół średnich są na tyle duże, że wnioski z ich badań są wiarygodne
3. Próbką pracowników szkół jest porównywalnej wielkości jak ta z roku 2021. Liczebność próbek są niewielkie i należy zachować ostrożność w interpretacji wyników badania na poziomach poszczególnych grup szkół.

Wnioski dotyczące ryzyka uzależnień wśród uczniów sopockich szkół

1. Ryzyko uzależnień jest wśród uczniów sopockich szkół umiarkowanie wysokie. Ogólnie, wśród uczniów klas VII-VIII 36 osób (15%) tworzy grupę osób zagrożonych, bo używa lub ryzykownie używa przynajmniej jednej z branych pod uwagę substancji psychoaktywnych. Wśród uczniów szkół średnich 191 osób, co stanowi 35% zbadanych, tworzy grupę osób zagrożonych, bo używa lub ryzykownie używa przynajmniej jednej z substancji psychoaktywnych.
2. W szkołach podstawowych pojawiła się spora grupa uczniów deklarujących używanie a nawet uzależnienie od wziewnych środków psychoaktywnych, wzrostu tego nie zauważyli nauczyciele. Konieczne jest podjęcie stanowczych kroków zaradczych, we współpracy z rodzicami należy wytypować dzieci, które narkotyzują się wziewnie i zaoferować im oraz ich rodzinom fachową pomoc. Identycznie, ale w mniejszej skali nasilenia zjawiska, rzecz ma się z odurzaniem się lekami.
3. Po raz kolejny, potwierdziła się prawidłowość skokowego wzrostu używania substancji po przejściu ze szkoły podstawowej do ponadpodstawowej, ale największe skoki liczby osób ryzykowanie używających substancji następuje pomiędzy drugą a trzecią klasą szkoły ponadpodstawowej.
4. Profilaktyka uzależnień powinna być prowadzona ustawicznie i rozpoczynać się w jak najmłodszych klasach szkół podstawowych. Od drugiej klasy szkoły ponadpodstawowej, bez ryzyka rozbudzenia zainteresowania substancjami u osób niezażywających, warto skupić się na bezpośredniej edukacji na temat działania poszczególnych substancji i ryzyka związanego z ich zażywaniem.

Wnioski z badania czynników ryzyka i ochronnych

1. Kolejny rok z rzędu, bardzo silnymi czynnikami ryzyka nadużywania substancji psychoaktywnych są porażki szkolne oraz zapewne z nimi związany brak zaangażowania w naukę. Wniosek ten wynika z badań wszystkich trzech próbek: uczniów, nauczycieli i rodziców. Wskaźniki porażek szkolnych oraz braku zaangażowania w naukę są w aktualnym badaniu jeszcze wyższe od zeszłorocznych (które były z kolei wyższe niż w 2020 roku) i znacznie wyższe od przyjętych wartości referencyjnych. Wynik ten skłania do podjęcia długoterminowego programu angażowania uczniów w naukę w szkole oraz nauki bez porażek.

2. Kolejnym silnym czynnikiem ryzyka jest obniżony nastrój i ogólnie dobrostan psychiczny uczniów, które także kolejny rok z rzędu uległy pogorszeniu. Dobrostan psychiczny daje energię do działania, podnosi poziom aktywności, podnosi odporność immunologiczną, polepsza zdrowie fizyczne i psychiczne (w tym mniejsze ryzyko uzależnień), sprzyja zaangażowania w pracę, towarzyszą mu pozytywna samoocena oraz dobre relacje z innymi oraz gotowość do angażowania się w działania prospołeczne, dlatego należy podjąć energiczne działania, które przywrócą dzieciom i młodzieży radość życia. Jak wskazują to wyniki badań psychologicznych najważniejszymi wyznacznikami dobrostanu psychicznego są aktywności.

Co niepokojące zniesienie ograniczeń pandemicznych i przywrócenie możliwości spotkań z rówieśnikami, aktywności fizycznej, rozwijania pasji i zainteresowań nie przełożyło się na poprawę dobrostanu psychicznego uczniów. Wręcz przeciwnie, nastrój spadł a nasiliły się narzekania na konflikty rówieśnicze. Wynik ten może wynikać z ogólnoswiatowych wręcz trendów napędzanych przez media społecznościowe, w których pojedynczy młodzi ludzie cieszą się popularnością i uznaniem a ogromna większość skazana jest na druzgocące porównania w górę. Warto uświadomić uczniom, że popularność w mediach społecznościowych jest produktem komercyjnym i bardzo intensywnie edukować ich na temat mechanizmów działania mediów społecznościowych oraz zagrożeń z tego płynących.

W kolej, aktywności społecznie nakierowane na wnoszeniu wkładu w życie społeczne, które zakończone powodzeniem dają młodym ludziom poczucie uznania, własnej wartości i skuteczności działania a także chronią przed lękiem i depresyjnością. Z diagnozy wynika, że w Sopocie młodzi ludzie mają mało okazji uczestniczyć w takich społecznie wartościowych i pozytywnie ocenianych przez dorosłych i rówieśników aktywnościach zarówno na poziomie grup rówieśniczych, jak i rodzin, szkół oraz społeczności lokalnych. Stwarzanie młodym ludziom okazji i warunków do angażowania się w sensowne i społecznie cenione aktywności jest być może najważniejszym wyzwaniem, z którym sopockie rodziny, szkoły i społeczności powinny się jak najszybciej zmierzyć.

3. Kolejną istotną kwestią związaną z ryzykiem nadużywania substancji, którą ujawniła diagnoza są kompetencje rodzicielskie. Zarówno wyniki ankiet uczniowskich, jak i rodzicielskich i nauczycielskich wskazują na stosunkowo niskie zaangażowanie rodziców w edukację a przede wszystkim wychowanie swoich dzieci. W porównaniu z rokiem ubiegłym lekko podwyższyły się wskaźniki braku nadzoru rodzicielskiego oraz postawy rodzicielskie sprzyjające zachowaniom antyspołecznym. W ankietach rodzicielskich, podobnie jak rok temu, wybija się niski wynik rodzicielskiego poczucia skuteczności a nauczyciele narzekają na zaangażowanie rodziców programy profilaktyczne prowadzone w szkole. Wyniki te zdecydowanie przemawiają za wprowadzeniem w programach prewencyjnych działań angażujących rodziców oraz podnoszących kompetencje rodzicielskie. Taka edukacja mogłaby być oddziaływaniem stworzonym i koordynowanym na poziomie całego Sopotu, np., jako element realizacji strategii zapewniania młodym rodzicom optymalnych warunków do wychowania i wykształcenia ich dzieci.
4. W porównaniu do wyników badania w roku 2021, kolejnemu znacznemu pogorszeniu uległy wskaźniki przemocy, brak akceptacji rówieśników oraz aprobaty rówieśniczej za zaangażowanie społeczne. Pogorszenie to widoczne jest przede w uczniowskich i rodzicielskich ankietach, nauczyciele go nie zauważyli, tym bardziej trzeba skupić się na budowie spójności oraz dobrych relacji pomiędzy uczniami oraz te relacje szczególnie starannie monitorować.
5. Znaczące pogorszenie, w porównaniu do roku 2021, wystąpiło w poziomie wypalenia zawodowego nauczycieli. Niezwykle alarmujący jest wskaźnik Wyczerpania, które jest na takim poziomie, że około 50% nauczycieli (rok temu 40%) należy uznać za wyczerpanych pracą a około 20% (rok temu

10%) można uznać za osoby skrajnie wyczerpane. Co więcej inaczej niż rok temu, wyczerpanie przekłada się na zaangażowanie nauczycieli w pracę i ocenianie przez nich funkcjonowania szkoły.

Odpoczynek, dobre praktyki w zarządzaniu kadrą, unikanie konfliktów, uznanie dla wysiłku nauczycieli, działania zmierzające do podnoszenia kompetencji osobistych i zawodowych, poczucia sensu i satysfakcji z wykonywani zawodu nauczycieli mogą w dłuższej perspektywie odbudować zasoby pozwalające im z komfortowo angażować się w działania wynikające z wymagań pracy w szkole, ale w perspektywie krótkoterminowej należy być przygotowanym na rezygnacje nauczycieli z pracy oraz na liczne wnioski o urlopy dla podratowania zdrowia a także liczne zwolnienia lekarskie.

6. W porównaniu do 2021 rok, wzrosła się intensywność oddziaływań profilaktycznych w szkołach. Wzrost jest zauważalny w wynikach ankiet, ale na razie nie przekłada się na zmniejszenie negatywnych zjawisk w szkole.
7. W porównaniu do roku ubiegłego, nauczyciele spostrzegają szkolenia realizowane w szkole za bardziej użyteczne dla prowadzonych przez nich działań profilaktycznych, ale nadal oceny przydatności szkoleń są na tyle niski, że przemawia za weryfikacją liczby, treści oraz sposobów realizacji szkoleń dla nauczycieli. Weryfikacja ta powinna być wykonana zarówno na poziomie całego miasta, jak i poszczególnych szkół.
8. Kolejny rok z rządu, rodzice spostrzegają swoje otoczenie społeczne jako bardziej zagrażające niż rok temu, silniej potwierdzają w tym otoczeniu obecność zachowań przestępczych oraz osób pod wpływem alkoholu lub narkotyków. Może być to po prostu konsekwencją ogólnej większej negatywności nastrojów społecznych, ale warto wynik ten poddać weryfikacji na podstawie innych źródeł (np. statystyk policyjnych i Straży Miejskiej) i ewentualnie podjąć kroki zaradcze.
9. Nieodmiennie, podobnie jak rok i dwa lata temu, zasobem, z którego można czerpać w profilaktyce są dobre i bardzo dobre relacje pomiędzy nauczycielami a uczniami, dziećmi i ich rodzicami oraz rodzicami a wychowawcami ich dzieci.
10. W porównaniu do roku ubiegłego, nasiliło się negatywne nastawienie do osób LBGQT oraz przemoc w stosunku do tych osób. Oba te zjawiska występują w większości szkół w nasileniu znacznie większym niż marginalne. W sytuacji wciąż niesprzyjającego klimatu politycznego oraz prawnego niezbędne są rozważne i wrażliwe działania obniżające zdiagnozowaną niechęć oraz agresję do osób LBGQT.

Bibliografia

- Crone, E. A., & Dahl, R. E. (2012). Understanding adolescence as a period of social–affective engagement and goal flexibility. *Nature Reviews Neuroscience*, *13*(9), 636-650.
- Dahl, R. E., Allen, N. B., Wilbrecht, L., & Suleiman, A. B. (2018). Importance of investing in adolescence from a developmental science perspective. *Nature*, *554*(7693), 441-450.
- Glaser, R. R., Horn, M. L. V., Arthur, M. W., Hawkins, J. D., & Catalano, R. F. (2005). Measurement properties of the Communities That Care® Youth Survey across demographic groups. *Journal of Quantitative Criminology*, *21*(1), 73-102.
- Halbesleben, J. R., & Demerouti, E. (2005). The construct validity of an alternative measure of burnout: Investigating the English translation of the Oldenburg Burnout Inventory. *Work & Stress*, *19*(3), 208-220.
- Hawkins, J. D., & Catalano Jr, R. F. (1992). *Communities that care: Action for drug abuse prevention*. Jossey-Bass.
- Hawkins, J. D., & Catalano, R. F., Jr. (1992). *The Jossey-Bass social and behavioral science series and The Jossey-Bass education series. Communities that care: Action for drug abuse prevention*. Jossey-Bass.
- Hawkins, J. D., & Weis, J. G. (2017). The social development model: An integrated approach to delinquency prevention. In *Developmental and life-course criminological theories* (pp. 3-27). Routledge.
- Hirschi, T. (2002). *A control theory of delinquency*. In T. Hirschi, & J.H. Laub (Eds.), *The Craft of Criminology: Selected Papers* (1st ed.) (pp. 75-90). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315131511>
- Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success?. *Psychological Bulletin*, *131*(6), 803-855..

Spis Tabel

Tabela 1. Liczebności uczniów-respondentów z poszczególnych grup wiekowych w podziale na miejsce zamieszkania (2022: N = 1126, 2021: N = 1483; 2020: N = 974)	7
Tabela 2. Liczebności respondentów – rodziców dzieci z poszczególnych grup wiekowych w podziale na miejsce zamieszkania	8
Tabela 3. Liczebności pracowników szkół-respondentów z poszczególnych grup	8
Tabela 7. Wyprowadzenie punktów odsiewowych dla czynników ryzyka i ochronnych dla skal odpowiedzi o różnych zakresach.....	12
Tabela 4. Częstość zażywania przez uczniów klas VII i VIII szkół podstawowych substancji psychoaktywnych (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 123)	15
Tabela 5. Częstość palenia tradycyjnych papierosów przez uczniów klas VII i VIII szkół podstawowych oraz uczniów szkół ponadpodstawowych	16
Tabela 6. Częstość zażywania przez uczniów szkół podstawowych (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 558) substancji psychoaktywnych	17
Tabela 7. Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 321; 2021: N = 414; 2020: N = 217), uczniowie klas IV-VI	18
Tabela 8. Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 321; 2021: N = 414; 2020: N = 217), uczniowie klas IV-VI	19
Tabela 9. Rówieśnicze czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 321; 2021: N = 414; 2020: N = 217), uczniowie klas IV-VI	19
Tabela 10. Indywidualne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 321; 2021: N = 414; 2020: N = 217), uczniowie klas IV-VI	20
Tabela 11. Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII	21
Tabela 12. Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII	21
Tabela 13. Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII	22
Tabela 14. Rówieśnicze czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII	23
Tabela 15. Indywidualne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 252; 2021: N = 242; 2020: N = 128), uczniowie klas VII-VIII	24
Tabela 16. Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych.....	25
Tabela 17. Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych w podziale na grupy ze względu na miejsce zamieszkania	26
Tabela 18. Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych	26
Tabela 19. Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych	27
Tabela 20. Rówieśnicze czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych	28

Tabela 21. Indywidualne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 553; 2021: N = 827; 2020: N = 610), uczniowie szkół ponadpodstawowych	29
Tabela 22. Porównanie uczniów klas VII i VIII szkół ze szkół podstawowych (2022: N = 252; 2021: N = 242) oraz uczniów sopockich szkół ponadpodstawowych (2022: N = 553; 2021: N = 827) pod względem Negatywnego nastawienia do osób LGBTQ oraz Przemocy w stosunku do osób LGBTQ	30
Tabela 23. Odpowiedzi uczniów klas VII i VIII szkół ze szkół podstawowych (2022: N = 252; 2021: N = 242) oraz uczniów sopockich szkół ponadpodstawowych (2022: N = 553; 2021: N = 827) na pytania skal Negatywnego nastawienia do osób LGBTQ oraz Przemocy w stosunku do osób LGBTQ	31
Tabela 24. Oceny częstości występowania w klasie dzieci charakteryzujących się łatwo uchwytymi przejawami każdego z trzech typów temperamentu (2022: N = 40; 2021: N = 25; 2020: N = 40 wychowawców)	33
Tabela 25. Czynniki ryzyka i ochronne; uczniowie klas I-III w ocenie swoich wychowawców (2022: N = 40; 2021: N = 25; 2020: N = 40 wychowawców)	34
Tabela 26. Niepożądane i pożądane zachowania w klasie; uczniowie klas I-III w ocenie swoich wychowawców (2022: N = 40; 2021: N = 25; 2020: N = 40)	36
Tabela 27. Oszacowania przez nauczycieli i pracowników szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych indywidualnego czynnika ryzyka dla uczniów: Ryzykowne zachowania uczniów oraz używanie substancji	38
Tabela 28. Oszacowania przez nauczycieli szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych indywidualnego czynnika ochronnego: Zaangażowanie w obowiązki szkolne	39
Tabela 29. Oszacowania przez nauczycieli i pracowników szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych szkolnego czynnika ryzyka dla uczniów: Społeczne zachowania dewiacyjne	40
Tabela 30. Oszacowania przez nauczycieli i pracowników szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych szkolnego czynnika ryzyka dla uczniów: Opresyjność i brak akceptacji w szkole	41
Tabela 31. Oceny intensywności oddziaływań profilaktycznych nakierowanych na pięć zachowań niepożądanych w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych	42
*oceny średnie w skali siedmiopunktowej, w której 1 - tej profilaktyki zupełnie nie było, 7 - ta profilaktyka była realizowana z pełnym zaangażowaniem	42
Tabela 32. Oceny oddziaływań profilaktycznych oraz uwarunkowań tych oddziaływań w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych	45
Tabela 33. Oceny uwarunkowań oddziaływań profilaktycznych na wymiarze przeszkadzania – pomocności	46
Tabela 34. Porównanie poziomu wypalenia zawodowego nauczycieli z różnych grup	49
Tabela 35. Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 87; 2021: N = 60; 2020: N = 129), rodzice uczniów klas I-III	51
Tabela 36. Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 87; 2021: N = 60; 2020: N = 129), rodzice uczniów klas I-III	51
Tabela 37. Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 87; 2021: N = 60; 2020: N = 129), rodzice uczniów klas I-III	52
Tabela 38. Indywidualne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 0,87; 2021: N = 60; 2020: N = 129), rodzice uczniów klas I-III	53

Tabela 39. Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 52; 2021: N = 80; 2020: N = 163), rodzice uczniów klas IV-VI	53
Tabela 40. Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 52; 2021: N = 80; 2020: N = 163), rodzice uczniów klas IV-VI	54
Tabela 41. Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 52; 2021: N = 80; 2020: N = 163), rodzice uczniów klas IV-VI	55
Tabela 42. Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 87; 2021: N = 78; 2020: N = 84), rodzice uczniów klas VII-VIII	56
Tabela 43. Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 67; 2021: N = 78; 2020: N = 84), rodzice uczniów klas VII-VIII	56
Tabela 44. Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 67; 2021: N = 78; 2020: N = 84), rodzice uczniów klas VII-VIII	57
Tabela 45. Społecznościowe czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 210; 2021: N = 298; 2020: N = 273), rodzice uczniów ze szkół ponadpodstawowych	58
Tabela 46. Szkolne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 210; 2021: N = 298; 2020: N = 273), rodzice uczniów ze szkół ponadpodstawowych	58
Tabela 47. Rodzinne czynniki ryzyka i ochronne (2022: N = 210; 2021: N = 298; 2020: N = 273), rodzice uczniów ze szkół ponadpodstawowych	59

Spis załączników

- Załącznik 1. Ankieta uczniów Szkoły Podstawowej - klasy IV-VI
- Załącznik 2. Ankieta uczniów Szkoły Podstawowej - klasy VII-VIII
- Załącznik 3. Ankieta uczniów Szkół Ponadpodstawowych
- Załącznik 4. Ankieta pracowników Szkół Podstawowych – klasy I-III
- Załącznik 5. Ankieta pracowników Szkół Podstawowych – klasy IV-VIII
- Załącznik 6. Ankieta pracowników Szkół Ponadpodstawowych
- Załącznik 7. Ankieta rodziców uczniów z Szkół Podstawowych – klasy I-III
- Załącznik 8. Ankieta rodziców uczniów z Szkół Podstawowych – klasy IV-VI
- Załącznik 9. Ankieta rodziców uczniów z Szkół Podstawowych – klasy VII-VIII
- Załącznik 10. Ankieta rodziców uczniów z Szkół Ponadpodstawowych